

บทที่ ๔

วิเคราะห์หน้าที่ทางศีลธรรมของค่าน้ำตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาหน้าที่ทางศีลธรรมของค่าน้ำและหน้าที่ทางศีลธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ ที่ผ่านมา พบว่าแนวคิดของทั้งสองทัศนะมีส่วนที่สอดคล้องกันและส่วนที่ขัดแย้งกัน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจได้ เพราะแต่ละทัศนะต่างก็มีวิธีคิดและมุมมองในกรอบที่ต่างกันตามวัฒนธรรมของตน สิ่งที่ต้องตระหนักก็คือ ค่าน้ำเป็นนักปรัชญาที่เติบโตมาในวัฒนธรรมตะวันตก แนวคิดของค่าน้ำจึงอยู่ภายใต้อิทธิพลและวัฒนธรรมทางปรัชญาแบบตะวันตก พระพุทธเจ้าเป็นนักปฏิบัติเพื่อแสวงหาความจริงแบบนักพรตทางตะวันออก คำสอนของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการบำเพ็ญเพียรเพื่อแสวงหาความจริงและความหลุดพ้นจากความทุกข์ วิธีคิดและวิธีสอนของพระองค์จึงไม่ได้อยู่ในกรอบแนวคิดแบบปรัชญาที่ใช้ตรรกะเป็นเครื่องมือ แต่เป็นแบบนักปฏิบัติและสอนบนพื้นฐานของประสบการณ์จริง เมื่อเรามาศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าในเชิงปรัชญา จึงต้องเอากรอบแนวคิดแบบปรัชญามาตีความคำสอนของพระองค์ การศึกษาแนวคิดเรื่องหน้าที่ทางศีลธรรมของค่าน้ำซึ่งอยู่ในสายวัฒนธรรมตะวันตกตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทซึ่งอยู่ในสายวัฒนธรรมตะวันออกนั้น เพื่อเป็นการช่วยขยายกรอบแนวคิดของเราให้กว้างไกลมากขึ้น ไม่มัวยึดติดอยู่แต่ในกรอบแนวคิดและวิธีคิดที่เคยชิน และช่วยให้จิตใจของเรากว้างขวางมากขึ้นจนสามารถที่จะยอมรับแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ปัญญาและความรู้ของเราเฉียบคมและกว้างไกลมากขึ้น ในบทนี้จึงเป็นการวิเคราะห์แนวคิดหน้าที่ทางศีลธรรมของค่าน้ำตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งส่วนที่สอดคล้องและขัดแย้งกัน ดังต่อไปนี้

๔.๑ วิเคราะห์ทฤษฎีสองโลกของค่าน้ำ

ทัศนะทางปรัชญาศีลธรรมของค่าน้ำมีพื้นฐานอยู่บนความคิดว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีเหตุผล ซึ่งคู่ควรแก่เกียรติและความเคารพ ในปี ค.ศ. 1785 งานเขียนทางด้านปรัชญาศีลธรรมเล่มแรกของค่าน้ำคือ รากฐานแห่งอภิปรัชญาของศีลธรรม (Groundwork for the Metaphysics of

Morals) ได้รับการตีพิมพ์ ในหนังสือเล่มนี้คำนี้ได้คัดค้านและวิจารณ์พวกประโยชน์นิยมว่า ศีลธรรมไม่ใช่เป็นเรื่องของการสร้างความสุขสูงสุดหรือเพื่อประโยชน์อื่นใด แต่ศีลธรรมนั้นเป็นเรื่องของความเคารพในศักดิ์ศรีของมนุษย์ ศักดิ์ศรีของมนุษย์มีพื้นฐานอยู่บนแนวคิดที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล ดังนั้นมนุษย์จึงมีความสมบูรณ์และเป็นเป้าหมายในตนเอง คำนี้กล่าวว่าในตอนหนึ่งในงานรากฐาน ๆ ว่า “และมีแต่ความเคารพเท่านั้นที่เป็นถ้อยคำอันเหมาะสม สำหรับการยกย่องที่สัตว์ที่มีเหตุผลต้องมีต่อกัน ความเป็นอิสระขึ้นตรงต่อตนเองจึงเป็นรากฐานศักดิ์ศรีของมนุษย์และของทุกชีวิตที่มีเหตุผล”^๑ แนวคิดในเรื่องความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่ควรค่าแก่การเคารพนี้มีอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน และจากคำกล่าวของคำนี้แสดงให้เห็นว่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่ควรค่าแก่การเคารพเกิดขึ้นได้เพราะความมีเหตุผลของมนุษย์ ซึ่งจะมีรากฐานมาจากความเป็นอิสระ ความมีเหตุผลทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะแรงโน้มของอารมณ์และความรู้สึกได้ ศีลธรรมจะมีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการที่จะเลือกทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เพราะเมื่อมนุษย์มีเจตจำนงเสรีที่จะเลือกทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่เขาได้ทำลงไป แต่ถ้ามนุษย์มีแต่แรงโน้มที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกหรือกิเลสตัณหา ศีลธรรมก็มีไม่ได้ เพราะมนุษย์ไม่มีอิสระในการเลือกที่จะทำ เพราะการทำตามอารมณ์ความรู้สึกหรือกิเลสตัณหาเป็นการกระทำของสัตว์ทั่ว ๆ ไปที่ไม่มีเหตุผล ซึ่งเป็นไปตามอิทธิพลของเหตุวิสัย

(Determinism) ตามกฎธรรมชาติแบบจักรกลนิยม ความหมายของความเป็นอิสระตามทัศนะของคำนี้ไม่ได้มีความหมายเหมือนที่นักคิดส่วนใหญ่เชื่อ นั่นคือนักคิดส่วนใหญ่ทั่ว ๆ ไป จะให้ความหมายของความเป็นอิสระในลักษณะของการที่ไม่มีอุปสรรคมาขัดขวางไม่ให้เราทำตามความปรารถนาของเรา แต่ตามทัศนะของคำนี้ความเป็นอิสระในความหมายว่าเราสามารถทำตามความปรารถนาของเรานั้น ไม่ใช่ความเป็นอิสระที่แท้จริงในความหมายทางศีลธรรม เพราะถ้าความเป็นอิสระมีความหมายเพียงว่าเราสามารถทำตามสิ่งที่เราปรารถนาได้แล้ว การกระทำที่เกิดจากปัจจัยทางด้านจิตวิทยา เช่นแรงผลักดันจากจิตใต้สำนึก หรือแรงผลักดันของอารมณ์ความรู้สึกจากกิเลสตัณหา ก็ยังคงถือได้ว่าเป็นความมีอิสระอยู่ แต่ดังที่เราได้ศึกษามาแล้วว่าคุณค่าทางศีลธรรมตาม

^๑Immanuel Kant , **Groundwork for the Metaphysics of Morals** , trans by Allen W. Wood , p. 54.

ทัศนะของค่านั่นนั้นต้องไม่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกไม่ว่าจะเป็นด้านบวกหรือลบ แต่คุณค่าทางศีลธรรมที่แท้จริงจะต้องเกิดจากการกระทำที่มาจากความสำนึกในหน้าที่ที่มีแหล่งกำเนิดมาจากเหตุผลเชิงปฏิบัติ และต้องอยู่เหนือกลไกของเหตุวิสัยแบบจักรกลนิยม ซึ่งหมายความว่า “อิสรภาพที่แท้จริงจะต้องมีแหล่งที่มาจากเหตุผลที่ไม่อิงประสบการณ์”^๒ ค่านักกล่าวว่าแรงโน้มหรือแรงขับเคลื่อนให้เกิดการกระทำของมนุษย์นั้นมีที่มาจากต้นกำเนิดสองแห่ง แห่งแรกมาจากกลไกทางกายภาพและกลไกทางจิตที่ผลักดันด้วยความปรารถนาที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึก ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในโลกที่ถูกกำหนดโดยกฎสาเหตุแบบจักรกลนิยม การกระทำของมนุษย์ที่ถูกกำหนดโดยกฎแห่งสาเหตุสากลจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับวัตถุสิ่งของหรือสัตว์ทั่ว ๆ ไปที่ดำเนินไปตามกฎแห่งสาเหตุ หรือกระทำการไปโดยสัญชาตญาณที่ถูกผลักดันโดยสาเหตุภายนอกจากเจตจำนงเสรี การกระทำในลักษณะเช่นนี้จึงไม่เป็นอิสระ แรงผลักดันจากแห่งที่สองที่ทำให้เกิดการกระทำของมนุษย์ตามทัศนะของค่านักก็คือแรงผลักดันที่มาจากเหตุผลบริสุทธิ์เชิงปฏิบัติ (Pure Practical Reason) ซึ่งเกิดจากการตระหนักหรือหยั่งรู้ถึงกฎศีลธรรมสากลอันมีลักษณะเป็นปรนัย และแม้ว่ากฎศีลธรรมนั้นเป็นกฎที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นเอง แต่เวลากำหนดกฎศีลธรรม เราไม่ได้กำหนดมันในฐานะตัวเราเองที่เป็นปัจเจกบุคคล แต่ในฐานะของสัตว์ที่มีเหตุผล (เหตุผลบริสุทธิ์เชิงปฏิบัติ) ดังนั้นเราจะกำหนดมันในฐานะที่เป็นหลักการที่เป็นสากล ดังนั้นมันจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีลักษณะที่เป็นปรนัย ศีลธรรมตามทัศนะของค่านักจึงได้แก่ความสามารถในการกระทำที่ไม่ได้ถูกกำหนดจากสาเหตุอื่นนอกจากเจตนาดีอันเป็นเจตนาที่จะกระทำตามกฎศีลธรรม หรือจะกล่าวได้อีกแง่หนึ่งว่าความเป็นอิสระนั้นก็แค่การที่มนุษย์มีศักยภาพในการใช้เหตุผล และสามารถที่จะทำตามเหตุผลนั้น เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงต้องมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนกระทำ ส่วนการกระทำที่มาจากแรงโน้มของอารมณ์ความรู้สึกหรือกิเลสตัณหา นั้น ค่านักเห็นว่าเป็นแรงผลักดันจากกฎของเหตุวิสัยแบบจักรกลนิยม การกระทำที่เกิดภายใต้กฎสากลแห่งเหตุวิสัยจึงไม่ใช่การกระทำที่เป็นอิสระและไม่มีคุณค่าทางศีลธรรม ปรัชญาทางศีลธรรมของค่านักจึงสรุปได้ว่า มนุษย์มีชีวิตอยู่ในสองโลกคือโลกแห่งผัสสะและโลกแห่งเหตุผล ดังข้อความที่ค่านักเขียนไว้ว่า

^๒ เนื่องน้อย บุญชนตร , จริยศาสตร์ตะวันตก ค่านัก มิลล์ ฮอบส์ ฟอร์ดส์ ชาร์ทซ์ , หน้า ๒๖.

ด้วยเหตุผลนี้ สัตว์ที่มีเหตุผลต้องยึดถือตนเองผ่านความมีปัญญา (ไม่ใช่จากสมรรถภาพที่ต่ำกว่า) ว่าเขาไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของโลกแห่งผัสสะ แต่เป็นส่วนหนึ่งของโลกแห่งความเข้าใจ ฉะนั้นเขาจึงมีสองจุดยืนที่จะใช้มองตนเอง และที่จะตระหนักถึงกฎของการใช้สมรรถภาพทั้งหลายของเขา และด้วยเหตุนี้ จึงเป็นกฎสำหรับการกระทำทั้งหมดของเขา ประการที่หนึ่ง ในการเป็นส่วนหนึ่งของโลกแห่งผัสสะ เขารับรู้ว่าคุณสมบัติของธรรมชาติ (ไม่มีอำนาจเหนือตนเอง) ประการที่สอง ในการเป็นส่วนหนึ่งของโลกแห่งปัญญา เขาอยู่ใต้กฎซึ่งด้วยการที่เป็นอิสระจากธรรมชาติ ไม่ได้วางอยู่บนฐานของประสบการณ์ แต่วางอยู่บนเหตุผลเพียงอย่างเดียว”

นั่นคือ ในฐานะของสิ่งมีชีวิตมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกแห่งผัสสะ การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดโดยกฎของธรรมชาติและเหตุวิสัยแบบจักรกลนิยม และในมิตินี้ การกระทำของมนุษย์จึงอาจจะถูกอธิบายได้ด้วยความรู้ทางฟิสิกส์ ชีววิทยา จิตวิทยา และประสาทวิทยา แต่ในอีกส่วนหนึ่ง มนุษย์อยู่ในโลกของเหตุผล และในโลกส่วนนี้ มนุษย์สามารถเป็นอิสระจากกฎของสาเหตุสากล มีความสามารถที่จะสร้างกฎของตนเอง และทำตามกฎที่ตนเองสร้างขึ้นได้ คำนี้เห็นว่ามีมนุษย์ในส่วนหนึ่งของโลกแห่งเหตุผลเท่านั้นที่มีความเป็นอิสระ เพราะไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของของเหตุวิสัยต่าง ๆ ในโลกแห่งผัสสะ และดังนั้น เหตุผล ศีลธรรม และความเป็นอิสระนั้นมีจึงความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกันที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้

ประเด็นที่ต้องการวิเคราะห์ก็คือ ทฤษฎีศีลธรรมของคานท์นั้นจะแบ่งแยกโลกปรากฏ (Phenomena) และโลกที่จริงแท้ (noumena or things in themselves) ออกจากกันอย่างเด็ดขาด มนุษย์สามารถรับรู้ได้แต่โลกที่ปรากฏเท่านั้น แต่ไม่สามารถรับรู้โลกที่แท้จริงได้ ดังนั้นมนุษย์จึงไม่สามารถที่จะเชื่อมโยงโลกทั้งสองนี้ให้มีความสัมพันธ์กันได้ และผลที่สำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการแบ่งโลกที่ปรากฏและโลกที่แท้จริงออกจากกันอย่างเด็ดขาดนั้น ทำให้การกำหนดค่าทางศีลธรรมของคานท์นั้นเป็นไปอย่างชนิดตายตัวและแข็งกระด้างขาดความยืดหยุ่น ดังที่กล่าวมาแล้ว

^๑Immanuel Kant , *Groundwork for the Metaphysics of Morals* , trans by Allen W. Wood , pp 68 – 69.

ว่าในโลกที่ปรากฏหรือโลกแห่งผัสสะนั้น มนุษย์กระทำการต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลแห่งเหตุวิสัยสากล กล่าวคือมนุษย์จะกระทำการด้วยแรงผลักดันหรือแรงโน้มนำของอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งตามทัศนะของ ค้านท์แล้ว การกระทำด้วยแรงโน้มนำของอารมณ์ความรู้สึกจะไม่มีค่าทางศีลธรรมเลยแม้แต่น้อย ไม่ ว่าแรงโน้มนำจากอารมณ์ความรู้สึกนั้นจะมีลักษณะที่เป็นไปในด้านบวก เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือลักษณะแรงโน้มนำในด้านลบ เช่น ความโกรธ ความโลภ หรือความอิจฉา ริษยา ค่าทางศีลธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็แต่เมื่อมนุษย์อยู่ในโลกแห่งเหตุผล ซึ่งในโลกส่วนนี้ของมนุษย์ จะสามารถใช้เหตุผลในการกระทำการต่าง ๆ เพื่อเอาชนะแรงโน้มนำของอารมณ์ความรู้สึกได้ จะเห็น ได้ว่าค่าทางศีลธรรมตามทัศนะของค้านท์จึงตายตัวเด็ดขาด การกระทำของมนุษย์จะมีค่าทาง ศีลธรรมที่เป็นไปได้เพียงสองด้านที่ตรงข้ามและแยกกันอย่างเด็ดขาด คือมี หรือไม่มีคุณค่าทาง ศีลธรรมเท่านั้น ไม่มีระดับของค่าทางศีลธรรมที่อยู่ในระหว่างค่าทั้งสองนี้

ทัศนะเกี่ยวกับโลกในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความคล้ายคลึงกับทัศนะของค้านท์ พุทธ ปรัชญาเถรวาทแบ่งโลกเป็นสองลักษณะเช่นเดียวกัน คือโลกปรมาตมและโลกสมมติ หรือโลกุตระ และโลกิยะ โลกปรมาตม (โลกุตระ) คือโลกที่จริงแท้สูงสุดตามสภาวะที่เป็นเอง ไม่อาศัยการ สมมติบัญญัติของมนุษย์ ส่วนโลกสมมติ (โลกิยะ) เป็นโลกแห่งปรากฏการณ์ที่มนุษย์รับรู้ได้โดย อาศัยผัสสะ ต้องอาศัยการสมมติบัญญัติของมนุษย์เพื่อความเข้าใจร่วมกัน ไม่มีความจริงในตัวเอง เช่น มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ แม่น้ำ อาจารย์ นักเรียน เป็นต้น แต่พุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะต่างกับ ค้านท์ตรงที่ว่า ค้านท์เห็นว่ามนุษย์ไม่สามารถรับรู้โลกที่แท้จริงได้ รับรู้ได้แต่โลกที่ปรากฏเท่านั้น แต่พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะสามารถรับรู้โลกปรมาตมหรือโลกที่แท้จริงได้ โดยต้องอาศัยการฝึกฝนพัฒนาทั้งทางด้านความประพฤติ (ศีล) ทางด้านจิต (สมาธิ) และทางด้าน ปัญญา (ปัญญา) จนถึงระดับหนึ่งเสียก่อนเท่านั้น อีกประการหนึ่งก็คือ ตามทัศนะพุทธปรัชญา เถรวาทเห็นว่าโลกทั้งสองไม่ได้แบ่งแยกจากกันโดยเด็ดขาด ความจริงแท้แล้วโลกทั้งสองเป็นโลก เดียวกัน ต่างกันแต่เพียงมุมมองเท่านั้น โลกสมมตินั้นมนุษย์มองผ่านมุมมองทางผัสสะ จึงเป็น โลกแห่งปรากฏการณ์ ต้องอาศัยการตกลงสมมติหรือบัญญัติเรียกร่วมกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ร่วมกันในสังคมมนุษย์ ส่วนโลกปรมาตมนั้นมนุษย์มองผ่านมุมมองทางปัญญา โดยมองทะลุโลก สมมติลงไปอีกชั้นหนึ่งจนเห็นความจริงแท้ที่พ้นจากถ้อยคำที่เป็นเรื่องสมมติ และดังกล่าวแล้วว่า

การจะเห็นความจริงผ่านมุมมองนี้ได้ต้องเกิดขึ้นจากการฝึกฝนพัฒนาตนเองเท่านั้น ดังนั้นโลกทั้งสองนี้จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกัน

และการที่ค้ำยันแบ่งแยกโลกทั้งสองออกจากกันอย่างเด็ดขาด คือโลกแห่งเหตุผล และโลกแห่งผัสสะ คำทางศีลธรรมตามทัศนะของค้ำยันจึงมีลักษณะที่คงที่ตายตัว (Static) ไม่มีลักษณะของความยืดหยุ่นแบบพลวัต (Dynamic) ซึ่งต่างจากทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีทัศนะว่าทุกสิ่งดำรงอยู่ในลักษณะของความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัยในแบบพลวัต คำทางศีลธรรมจึงมีลักษณะยืดหยุ่นเป็นระดับตามเหตุปัจจัย คำทางศีลธรรมจึงมีตั้งแต่ระดับที่เป็นลบ (ความชั่ว) ซึ่งมีตั้งแต่ชั่วมาก ชั่วปานกลาง ชั่วน้อย จนถึงระดับกลาง ๆ คือไม่ดีไม่ชั่ว (อภัยภักดี) จนมาเป็นระดับที่เป็นบวกคือ ดีน้อย ดีปานกลาง จนถึงความดีสูงสุด

(นิพพาน) ซึ่งขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์กระทำการต่าง ๆ ด้วยกิเลส (อารมณ์ความรู้สึก) หรือปัญญา (เหตุผล) ที่จะผสมผสานอยู่ด้วยกัน ถ้าในการกระทำนั้นมีระดับของปัญญามากและมีระดับของอวิชชาน้อย คำทางศีลธรรมก็จะสูง แต่ถ้าในการกระทำนั้นมีระดับของอวิชชามาก และมีระดับของปัญญาน้อย คำทางศีลธรรมก็จะน้อยลงเป็นสัดส่วน โลกแห่งผัสสะ (อวิชชา) และโลกแห่งเหตุผล (ปัญญา) จึงไม่ได้แยกจากกันโดยเด็ดขาด แต่จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตามหลักแห่งปฏิจางมูปปาท ดังนั้นตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทย่อมมีทัศนะเห็นด้วยกับทัศนะของค้ำยันในกรณีที่ถ้ามมนุษย์กระทำการด้วยอารมณ์ความรู้สึกในด้านลบ เช่น กระทำด้วยความโลภ ความโกรธ ความลุ่มหลงมัวเมาแล้ว การกระทำนั้นย่อมไม่มีคุณค่าทางศีลธรรม เพราะเป็นการกระทำที่มาจากอกุศลมูล (โลภ โกรธ หลง) แต่ย่อมไม่เห็นด้วยในกรณีถ้ามมนุษย์กระทำด้วยอารมณ์ความรู้สึกในฝ่ายบวก เช่น ทำด้วยความเมตตากรุณา ความเห็นอกเห็นใจ ความเสียสละ ในกรณีนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าเป็นการกระทำที่มีคุณค่าทางศีลธรรม เพราะการกระทำนั้นมีมูลเหตุมาจากกุศลมูล (ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง) เราจะเห็นระดับของคำทางศีลธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีระดับมากน้อยลดหลั่นกันได้จากการแบ่งระดับของอริยบุคคลในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็น ๔ ระดับ ๘ บุคคล คือ โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และ อรหันต์ พระธรรมปิฎกอธิบายไว้ว่า “ทักษิณบุคคล ๘ หรือ อริยบุคคล ๘ เกณฑ์แบ่งแบบนี้จัดตามกิเลสหรือสังโยชน์ที่ละได้ในแต่ละขั้น พร้อมไปกับความก้าวหน้าในการบำเพ็ญไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และ

ปัญญา”^๔ การแบ่งระดับของบุคคลนี้เป็นการแบ่งระดับค่าทางศีลธรรมของแต่ละบุคคลตามความสามารถที่ปฏิบัติได้ ทั้งนี้โดยวัดจากความสามารถในการละอกุศลมูล (ความโลภ ความโกรธ ความหลง) เป็นมาตรฐานในการวัดระดับ อริยบุคคลในระดับแรก คือโสดาบันนั้น จะมีความสามารถละอกุศลมูล (ในกรณีนี้ใช้คำว่าสังโยชน์แทน) ได้น้อยที่สุด สกิทาคามีบุคคลจะละอกุศลมูลได้มากขึ้น อนาคามีบุคคลจะละอกุศลมูลได้มากขึ้นมากกว่าสกิทาคามีบุคคล และอรหันตบุคคลจะสามารถละอกุศลมูลได้หมดสิ้นเชิง เป็นผู้ที่มิระดับของค่าทางศีลธรรมสูงสุด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าค่าทางศีลธรรมตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นจึงมีความยืดหยุ่นไม่ตายตัวและตรงกับความรู้ลึกจริง ๆ ของมนุษย์ทั่ว ๆ ไป

การแบ่งโลกออกเป็นสองตามทฤษฎีศีลธรรมของค่าน้ำที่ก่อให้เกิดปัญหาทางปรัชญาแก่ค่าน้ำอีกประการหนึ่งคือ การที่ค่าน้ำแยกมนุษย์ให้มีชีวิตในสองโลก คือมนุษย์ในโลกแห่งความจริงแท้ซึ่งเป็นโลกแห่งเหตุผล และมนุษย์ในโลกแห่งผัสสะซึ่งเป็นโลกปรากฏและอยู่ภายใต้กฎแห่งเหตุวิสัยสากล ค่าน้ำมีทัศนะว่าเมื่อมนุษย์อยู่ในโลกแห่งความจริงแท้ มนุษย์จะเป็นอิสระและมีเสรีภาพในการกระทำ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือมนุษย์จะมีเจตจำนงเสรี (Free Will) โดยค่าน้ำจะให้เหตุผลว่าเราต้องเชื่อว่าในโลกจริงแท้ซึ่งเป็นโลกแห่งเหตุผลนั้น มนุษย์ต้องมีเสรีภาพ หรือมีเจตจำนงเสรีในการกระทำ เพราะถ้าไม่เป็นเช่นนั้นแล้ว คุณค่าทางศีลธรรมจะมีไม่ได้ เหตุผลก็คือถ้ามนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่มีเลือดเนื้อที่อาศัยอยู่ในโลกแห่งสาเหตุแบบจักรกลแล้ว การกระทำของมนุษย์ก็เป็นเพียงการเคลื่อนไหวไปตามอำนาจของเหตุวิสัยตามแบบจักรกลในทฤษฎีของนิวตันเท่านั้น ซึ่งมีความหมายว่ามนุษย์ไม่เป็นอิสระ เมื่อมนุษย์ไม่มีอิสระ มนุษย์จึงไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง แต่ในขณะเดียวกัน เราได้ศึกษามาแล้วว่า ค่าน้ำได้ยืนยันว่ามนุษย์ไม่สามารถที่จะรับรู้โลกที่จริงแท้ได้ (noumena) เพราะความจริงแท้นั้นจะต้องผ่านกลไกทางสมองหรือทางจิตของมนุษย์ก่อน มนุษย์จึงรับรู้ได้แต่ความจริงที่แปรสภาพด้วยกลไกทางสมองของมนุษย์แล้วเท่านั้น (phenomena) ซึ่งนั่นก็หมายความว่า สิ่งที่ค่าน้ำเรียกว่าเจตนาที่เป็นอิสระนั้นจะมีอยู่จริงหรือไม่ เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถยืนยันได้ ค่าน้ำจึงได้แต่พยายามอ้างเหตุผลเพื่อพิสูจน์ให้เห็นถึงความมีอยู่จริงของเจตนาอันเป็นอิสระผ่านทางเหตุผลเชิงปฏิบัติ (Practical Reason) ซึ่งค่าน้ำกล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน และในอีกนัยหนึ่งแนวความคิดของ

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๒๘๔.

ค้ำทันทฤษฎีสองโลกของเขายังก่อให้เกิดปัญหาในการตีความเรื่องค่าทางศีลธรรมดังนี้ ตามทัศนะของค้ำทันท การกระทำของมนุษย์จะมีค่าทางศีลธรรมก็ต่อเมื่อมนุษย์กระทำการด้วยความสำนึกในหน้าที่ ซึ่งมีเหตุผลเป็นสิ่งที่รองรับการกระทำ มนุษย์ต้องใช้เหตุผลเพื่อต่อต้านหรือเอาชนะแรงโน้มจากอารมณ์ความรู้สึก ถ้ามนุษย์กระทำการด้วยแรงโน้มของความรู้สึก นั่นหมายความว่ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงอิสระ พฤติกรรมของมนุษย์จึงเป็นฝ่ายถูกกระทำด้วยกฎแห่งเหตุวิสัยสากล และจากความเห็นของค้ำทันทที่ย้ำกล่าวอยู่เสมอถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอิสระกับความรับผิดชอบทางศีลธรรม ดังตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏในงานรากฐาน ๗ ส่วนที่สามซึ่งมีหัวข้อว่า จากอภิปรัชญาของศีลธรรม มาสู่บทวิพากษ์ของเหตุผลบริสุทธิ์เชิงปฏิบัติ ซึ่งค้ำทันทเริ่มด้วยข้อเขียนว่า

เจตจำนงคือความเป็นสาเหตุและผลชนิดหนึ่งอันมีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต เมื่อใดก็ตามที่สิ่งมีชีวิตนั้นมีเหตุผล และอิสรภาพก็ย่อมเป็นคุณสมบัติของความเป็นสาเหตุและผลเช่นนั้น ที่สามารถทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผล แม้จะมีสาเหตุแปลกปลอมภายนอกที่กำลังกำหนดควบคุมมันอยู่ก็ตาม เช่นเดียวกันกับที่ความจำเป็นทางกายภาพเป็นคุณสมบัติของความเป็นสาเหตุและผล ที่มีอยู่ในสิ่งมีชีวิตที่ไร้เหตุผลทั้งหมด ที่กำหนดควบคุมให้มันกระทำไปตามอำนาจของสาเหตุภายนอก^๕

ซึ่งสามารถที่จะตีความได้หรือไม่ว่า เมื่อมนุษย์กระทำการตามแรงโน้มของความรู้สึกในโลกแห่งผัสสะ แสดงว่ามนุษย์ไม่มีความเป็นอิสระในการกระทำของเขา ดังนั้นมนุษย์ก็ไม่ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมต่อผลของการกระทำของเขาและไม่ควรถูกลงโทษจากการกระทำนั้น

สำหรับปัญหานี้จะไม่เกิดขึ้นกับแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทด้วยเหตุผลดังที่กล่าวแล้วว่า พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้แบ่งโลกทั้งสองของมนุษย์อย่างเด็ดขาด โลกทั้งสองมีความสัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว และค่าทางศีลธรรมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทวางอยู่บนพื้นฐานของการกระทำของมนุษย์ว่ามีสาเหตุจากกุศลมูลหรืออกุศลมูลซึ่งจะสัมพันธ์กับความทุกข์และความดับทุกข์ของมนุษย์ และเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถกำหนดรู้ได้อย่างชัดเจนในตัวเองโดยไม่ต้องเชื่อตามเหตุผลหรือทฤษฎีของใคร

^๕Ibid, p. 63.

๔.๒ วิเคราะห์ศักยภาพทางศีลธรรมของมนุษย์ในทัศนะของค่าน้ำ

ค่าน้ำเรียกมนุษย์ว่าสัตว์ที่มีเหตุผล (Rational Being) และมนุษย์อาศัยเหตุผลในการที่จะหยั่งรู้ถึงศีลธรรม เหตุผลเป็นพื้นฐานสากลที่มีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ทุก ๆ คน ดังคำกล่าวของค่าน้ำว่า

ฉะนั้นแล้ว ในอาณาเขตของความรู้ทางศีลธรรมที่เกิดจากเหตุผลแบบธรรมดาสามัญ เราจึงบรรลุถึงหลักการของมัน และแม้ไม่ต้องสงสัยว่า สามัญชนไม่ได้คิดถึงมันในรูปแบบที่เป็นสากลและเป็นนามธรรม พวกเขาก็ยังเห็นมันอยู่เสมอ และใช้มันเป็นมาตรฐานสำหรับการตัดสินใจของพวกเขา และเมื่อมีเข็มทิศนี้ในมือ ก็ย่อมเป็นการง่ายที่จะแสดงถึงวิธีที่มนุษย์สามารถแยกแยะในทุก ๆ กรณี ว่าอะไรดี อะไรเลว อะไรสอดคล้อง หรือว่าขัดแย้งต่อหน้าที่ นั่นคือ ถ้าเราจะทำเหมือนที่โสเครตีสทำ คือไม่ได้สอนอะไรใหม่ แต่เพียงแค่ดึงความสนใจของผู้คนไปยังหลักการที่เขาใช้อยู่แล้ว และดังนั้น เราจึงไม่ได้ต้องการวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาเพื่อที่จะบอกว่าเราควรจะทำอย่างไร จึงจะเป็นความซื่อสัตย์และดีงาม หรือจึงจะฉลาดและมีคุณธรรม ที่จริงเราอาจกล่าวได้ว่า ความรู้ว่าจะอะไรคือสิ่งที่มนุษย์ทุกคนควรที่จะทำ และดังนั้นควรที่จะรู้ ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ว่าใครก็สามารถเอื้อมถึง แม้แต่คนที่ เป็นสามัญชนอย่างที่สุด^๖

จากข้อความที่ค่าน้ำเขียนไว้ มีความหมายว่ามนุษย์ธรรมดาทั่ว ๆ ไปทุกคนมีความสามารถในการหยั่งรู้ในเรื่องของศีลธรรม รู้ว่าอะไรดี อะไรเลว รู้ว่าควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร เป็นความรู้ที่ไม่ต้องอาศัยประสบการณ์หรือการเรียนรู้เลย

ในเรื่องศักยภาพในการรู้ศีลธรรมนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทมีทั้งส่วนที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับทัศนะของค่าน้ำ พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นด้วยกับค่าน้ำในแง่ที่ว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะรู้ศีลธรรมได้ แต่ศักยภาพของมนุษย์มีไม่เท่ากัน กล่าวคือมนุษย์บางพวกสามารถหยั่งรู้ถึงเรื่องของศีลธรรมได้ด้วยตนเอง แต่มนุษย์บางพวกไม่สามารถหยั่งรู้ได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยการเรียนรู้จากคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาฝึกฝนพัฒนาตนจึงจะรู้ได้ ดังพุทธดำรัสว่า

^๖ Ibid, p.19.

บุคคลบางคนในโลกนี้ “ได้เห็นหรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังหรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วก็ตาม ย่อมเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้โดยแท้ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ต่อเมื่อได้เห็นตถาคต หรือได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จึงเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้ ถ้าไม่ได้เห็นตถาคต หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมไม่เข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้เลย”

๔.๓ วิเคราะห์ศีลธรรมและหน้าที่ทางศีลธรรมของค่าน้ำ

เราทราบจากการศึกษาหน้าที่ทางศีลธรรมของค่าน้ำในบทที่ ๒ มาแล้วว่า ศีลธรรมตามทัศนะของค่าน้ำเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง มีลักษณะเป็นปรนัยก่อนประสบการณ์ ศีลธรรมที่แท้จริงไม่อาจหาพบได้จากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสของมนุษย์ มนุษย์สามารถรู้ศีลธรรมได้โดยผ่านทางเหตุผลเชิงปฏิบัติ (Practical Reason) ซึ่งเป็นสิ่งที่มียู่ในตัวมนุษย์ตามธรรมชาติ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (ตามที่ค่าน้ำที่เรียก) กฎศีลธรรมมีลักษณะเป็นคำสั่งเด็ดขาดที่ต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีเงื่อนไข (Categorical Imperative) ค่าน้ำที่แสดงไว้ว่า

ทุกคนต้องยอมรับว่าถ้ากฎจะมีอำนาจทางศีลธรรม นั่นก็คือในฐานะผูกมัด (Obligation) มันต้องมีอำนาจบังคับให้กระทำตามอย่างสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น ไม่จริงว่าคำสั่งว่า “จงอย่าพูดโกหก” ใช้แต่กับมนุษย์เท่านั้น ราวกับว่าสัตว์ที่มีเหตุผลอื่น ไม่จำเป็นต้องเชื่อฟังคำสั่งนี้ก็ได้ และสิ่งที่เรียกว่ากฎศีลธรรมอื่น ๆ ทั้งหมดก็เป็นเช่นเดียวกัน ดังนั้น พื้นฐานของพันธะผูกมัดต้องไม่ถูกค้นหาจากในธรรมชาติของมนุษย์ หรือจากในสถานะแวดล้อมในโลกที่มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ แต่ต้องหาด้วยวิธีก่อนประสบการณ์ของการคิดด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ และถึงแม้ว่า คำสั่งอะไรอื่นซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของประสบการณ์ล้วน ๆ อาจเป็นสากลในบางแง่ แต่ตราบใดที่มันตั้งอยู่บนฐานเชิงประจักษ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กน้อยเพียงใด เช่นบางที่อาจจะเป็นแค่เรื่องของแรงจูงใจ จริงอยู่คำสั่งเช่นนั้นอาจเรียกว่ากฎสำหรับการปฏิบัติ แต่ก็ไม่มีทางเรียกว่ากฎศีลธรรมได้เลย”

จากแนวคิดของค่าน้ำที่แสดงในข้อเขียนนี้ ศีลธรรมจึงเป็นหน้าที่ที่มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลจะต้องปฏิบัติตาม เพราะศีลธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ในฐานะผูกมัด (Obligation) และมันหาได้

^๗พุทธทาสภิกขุ. พุทธประวัติจากพระโอษฐ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, หน้า ๒๒๒.

^๘Ibid, p. 5.

ด้วยวิธีคิดด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ก่อนประสบการณ์เท่านั้น การกระทำใด ๆ ที่มาจากแรงจูงใจเชิงประจักษ์หรือเชิงประสบการณ์จึงไม่มีศีลธรรม

ศีลธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะทั้งที่เป็นปรนัยก่อนประสบการณ์ และมีทั้งส่วนที่เป็นเชิงประจักษ์ เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับความจริงทั้งในส่วนที่เป็นปรมาตม์ (โลกุตตระ) และความจริงในส่วนที่เป็นสมมติ (โลกียะ) ดังที่ได้ศึกษามาแล้วว่าโลกทั้งสองคือโลกปรมาตม์และโลกสมมตินั้นไม่ได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่ความจริงแล้วโลกปรมาตม์ (โลกจริงแท้) และโลกสมมติ (โลกแห่งปรากฏการณ์) เป็นโลกเดียวกัน ต่างกันที่มุมมองเท่านั้น เมื่อมองผ่านปัญญา (ค้ำจันทเรียกว่าเหตุผลบริสุทธิ์) ก็จะเห็นโลกปรมาตม์หรือโลกจริงแท้ เมื่อมองผ่านอวิชชา ก็จะเห็นโลกสมมติ (ค้ำจันทเรียกว่าโลกแห่งปรากฏการณ์) ศีลธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมิได้ทั้งในโลกสมมติและโลกปรมาตม์ เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่ามนุษย์นั้นดำรงชีวิตอยู่ในโลกทั้งสองในเวลาเดียวกัน ในตัวมนุษย์ธรรมดาทั่ว ๆ ไป มีทั้งปัญญาและอวิชชาผสมกันอยู่ บางเวลามีปัญหามากกว่าอวิชชา ก็จะเห็นโลกโน้มไปทางด้านปรมาตม์ บางเวลาเมื่ออวิชชามากกว่าปัญญา การมองโลกก็จะโน้มไปทางด้านสมมติ ศีลธรรมจึงมีลักษณะของพัฒนาการ คำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นการสอนให้มนุษย์พัฒนาตนเองจากอวิชชาไปสู่ปัญญา ศีลธรรมจึงมีหลายระดับจากน้อยไปมาก ไม่ตายตัวเด็ดขาดเหมือนศีลธรรมของค้ำจันท กฎศีลธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงไม่เป็นคำสั่งเด็ดขาดเหมือนกฎศีลธรรมของค้ำจันทที่มีลักษณะเป็นคำสั่งเด็ดขาดว่า จงทำอย่างนี้ เพราะเป็นสิ่งที่ดี แต่กฎศีลธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทจะมีลักษณะที่เป็นเงื่อนไขว่า ถ้าทำอย่างนี้ จะได้ผลอย่างนี้ ทำดี ได้รับผลดี ทำชั่ว ได้รับผลชั่ว มันจึงไม่ใช่คำสั่งเด็ดขาดว่าต้องกระทำ แต่เป็นกฎที่ชี้ให้มนุษย์เห็นคุณค่าในการกระทำของตน ส่วนใครจะทำหรือไม่ เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล

ในกรณีหน้าที่ทางศีลธรรมในฐานะเป็นพันธะผูกมัดนั้น สำหรับประชาชนทั่ว ๆ ไป เรื่องของศีลธรรมไม่ถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดเด็ดขาด พุทธปรัชญาเถรวาทเพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าการกระทำของมนุษย์ (กรรม) เป็นตัวกำหนดสถานะของตนเอง ดังพระบาลีว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^๕ ดังนั้นมนุษย์จึงมีอิสระที่จะเป็นผู้ลิขิตชีวิตของตนเอง

^๕ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๗๐๗ / ๖๔๘.

สำหรับพระภิกษุสงฆ์ ถือว่าเป็นกรณีพิเศษ เพราะชุมชนสงฆ์เป็นชุมชนจัดตั้ง พระพุทธองค์ทรงตั้งชุมชนสงฆ์ขึ้นมาเพื่อให้มีลักษณะที่จะอุดหนุนเกื้อกูลและส่งเสริมสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาท และเพื่อเป็นชุมชนตัวอย่าง “ดังนั้นพระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ขึ้นควบคุมความเป็นอยู่และความประพฤติทั่วไปของภิกษุทั้งหลายที่เป็นสมาชิกของสงฆ์นั้น เท่าที่จะบังเกิดผลตามหลักการและวัตถุประสงค์”^{๑๐} และนอกจากนั้นพระภิกษุสงฆ์ยังถือเป็นแกนหลักในการเผยแพร่งำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทให้กว้างขวางออกไป ดังนั้นพระภิกษุจึงต้องมีหน้าที่ทางศีลธรรมที่ถือเป็นพันธะผูกมัดที่จะต้องปฏิบัติตาม (Obligation) ถ้าฝ่าฝืนหรือละเมิดต่อหน้าที่ก็จะมีโทษและต้องรับโทษตามวิธีการที่บัญญัติไว้ ซึ่งจะมีหลายระดับ และระดับสูงสุดคือต้องพ้นจากความเป็นสมาชิกของชุมชนสงฆ์ไป

๔.๔ วิเคราะห์เจตนาและผลของการกระทำของค่าน้ำ

หลักการพื้นฐานของเกณฑ์การตัดสินค่าทางศีลธรรมซึ่งถือว่าเป็นหัวใจแนวความคิดของค่าน้ำในการกระทำหน้าที่ทางศีลธรรมก็คือ “เจตนาดี” ค่าน้ำถือว่าเจตนาดีเป็นความดีที่สมบูรณ์แบบ เพราะเจตนาดีเป็นเพียงสิ่งเดียวที่ดีในตัวของมันเอง เป็นความดีที่ไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือปัจจัยใด ๆ ทั้งสิ้น ประเด็นที่น่าสนใจก็คือคุณค่าของศีลธรรมตามทัศนะของค่าน้ำเป็นสิ่งที่สมบูรณ์แล้วอย่างสิ้นเชิงอยู่ในตัวเจตนาดีนั้นเอง กล่าวคือค่าของศีลธรรมขึ้นอยู่กับตัวหลักการที่ทำให้เกิดเจตนาในการกระทำ และไม่ว่าการกระทำนั้นจะมีผลลัพธ์เป็นอย่างไรก็ตาม จะประสบผลสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ย่อมจะไม่มีผลกระทบกับคุณค่าของเจตนาดีนั้นแม้แต่น้อย เช่นเราได้ยินข่าวจากสื่อต่าง ๆ ว่า ชาวเนปาลจำนวนหนึ่งกำลังประสบความเดือดร้อนยากลำบากจากภัยที่เกิดจากแผ่นดินไหว ไม่มีบ้านสำหรับอยู่อาศัยหลับนอน ไม่มีอาหารและเสื้อผ้า ไม่มีเครื่องอุปโภคที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เราคิดว่าเรามีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่กำลังได้รับความลำบากเดือดร้อน เราจึงช่วยบริจาคเงินผ่านองค์กรที่โฆษณาทางสื่อรับบริจาคเพื่อนำไปช่วยเหลือชาวเนปาล สิ่งที่เราทำนั้นเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี การกระทำของเราถือได้ว่าเป็นการกระทำที่มีคุณค่าทางศีลธรรมอย่างสมบูรณ์ แม้ว่าต่อมาภายหลังเราได้ทราบข่าวว่า องค์กรการกุศลที่เราบริจาคเงินให้ไปนั้นเป็นองค์กรที่มีคนแอบอ้างจัดตั้งขึ้นโดยฉฉกกฎหมาย ไม่มีอยู่จริง เงินที่รับ

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๔๓๓.

บริจาคไปนั้นไม่ได้นำไปช่วยเหลือผู้ประสบภัย ผู้รับบริจาคมีเจตนาทุจริตหลอกลวงเงินของผู้บริจาคไปเป็นของตนเอง ถึงเหตุการณ์จะกลับกลายเป็นเช่นนั้น คุณค่าทางศีลธรรมที่เกิดจากการบริจาคเงินด้วยเจตนาดีของเราก็ไม่ได้ลดลงแม้แต่น้อย ค้ำถั่งเขียนไว้ว่า

เจตจำนงที่ดีไม่ได้เป็นสิ่งที่ดีเพียงเพราะการกระทำที่มันสร้างให้เกิดขึ้นหรือเป็นเพราะสิ่งที่เป็นผลตามมา นั่นคือ ไม่ใช่เพราะความเหมาะสมของมันต่อการบรรลุเป้าหมายบางอย่าง แต่เจตจำนงที่ดี ดีเพียงเพราะด้วยการมีเจตนาที่นั่นเท่านั้นเอง นั่นก็คือ มันเป็นสิ่งที่ดีในตนเองและสำหรับตนเองแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่ได้รับการพิจารณาว่ามีค่าสูงกว่าอย่างเปรียบเทียบไม่ได้กับทุกอย่างที่สามารถเกิดจากมัน ที่ตอบสนองต่อความต้องการบางอย่างของจิตใจ และแม้แต่ผลรวมทั้งหมดของความต้องการของจิตใจ

แม้ว่าเหตุการณ์กลับกลายเป็นว่า ด้วยความใจร้ายลำเอียงของธรรมชาติ เจตจำนงที่ดีเกิดขาดอำนาจใด ๆ ทั้งหมดที่จะบรรลุสิ่งที่มุ่งประสงค์ คือ แม้จะด้วยความพยายามอย่างสุดกำลัง มันก็ไม่อาจจะทำอะไรได้สำเร็จ และเหลืออยู่เพียงเจตนาที่ดี (ไม่ใช่แค่ใจคิดปรารถนา แต่ได้พยายามใช้วิถีทางทุกอย่างที่อยู่ในอำนาจแล้ว) เจตนาดีนั้นก็จะยังคงเปล่งประกายราวกับเพชรนิลอันล้ำค่าในตนเอง ความเปี่ยมด้วยประโยชน์หรือความบังเกิดผลดี ไม่อาจทั้งเพิ่มเติมหรือลดทอนคุณค่าของมัน^{๑๑}

เจตนาดีตามทัศนะของค้ำถั่งต้องเป็นเจตนาที่มีพื้นฐานอยู่บนความมีเหตุผล (Rational Will) ค้ำถั่งถือว่าเจตนา (Will) หมายถึงความสามารถของมนุษย์ในการที่จะใช้เหตุผลเพื่อพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ และเหตุผลดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยพื้นฐานที่เป็นสากลในธรรมชาติของมนุษย์ เหตุผลของมนุษย์นั้นเกิดขึ้นจากความเคารพต่อกฎศีลธรรมและทำตามกฎศีลธรรม เพราะฉะนั้นการกระทำหน้าที่ทางศีลธรรมจึงเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี กล่าวคือการทำตามเหตุผลในธรรมชาติของมนุษย์อันมีที่มาจากความเคารพต่อความถูกต้องของกฎศีลธรรม ดังนั้นกล่าวได้ว่าเหตุผล (เชิงปฏิบัติ) นั่นเองที่ช่วยสร้างหรือขัดเกลาเจตนาให้เป็นเจตนาดี ค้ำถั่งเขียนไว้ว่า

^{๑๑} Ibid, p 10.

และเนื่องจากเรามีเหตุผลเพื่อนำทางในการประพฤติปฏิบัติ หมายถึงในฐานะสมรรถภาพ ซึ่งมีอิทธิพลต่อเจตจำนง ดังนั้น เมื่อยอมรับว่าธรรมชาติแจกจ่ายความสามารถต่าง ๆ ให้แก่เราในฐานะวิถีอันสอดคล้องเหมาะสมจะต่อเป้าหมายปลายทางที่แท้จริงของมัน ต้องไม่ใช่การสร้างเจตนาให้เป็นเพียงวิถีที่ดีสู่บางสิ่ง แต่ให้เป็นสิ่งที่ดีในตนเอง ซึ่งเหตุผลเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด ด้วยเหตุผลนี้ แม้ไม่จำเป็นว่าเจตจำนงนี้จะเป็นความดีที่สมบูรณ์เพียงหนึ่งเดียว แต่มันต้องเป็นความดีสูงสุดและเป็นเงื่อนไขของความดีงามอื่นทั้งหมด^{๑๒}

ประเด็นของการวิเคราะห์ก็คือเจตนาดีซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานในการตัดสินคุณค่าของการกระทำทางศีลธรรมตามทัศนะของค่านั่นก็คือ ค่าน้ำที่ถือว่าเจตนาดีเป็นสิ่งที่มีความพื้นฐานอยู่บนเหตุผลบริสุทธิ์เชิงปฏิบัติ (Pure Practical Reason) และเหตุผลบริสุทธิ์เชิงปฏิบัติเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ เป็นเหตุผลที่ทำให้มนุษย์สามารถยังรู้ถึงสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ สักยภาพที่จะกระทำสิ่งที่ถูกต้องทางศีลธรรมนี้เองที่ทำให้มนุษย์ได้ชื่อว่าสัตว์ศีลธรรม ซึ่งต่างจากสิ่งอื่นที่ไม่มีเหตุผล เช่นวัตถุสิ่งของหรือสัตว์ทั่วไปที่พฤติกรรมต่าง ๆ ย่อมเป็นไปตามกฎแห่งสาเหตุแบบจักรกล ไม่มีมโนทัศน์ที่จะเข้าใจว่าศีลธรรมคืออะไร ไม่รู้ว่าอะไรคือกฎศีลธรรม

การกระทำที่เกิดจากความสำนึกในหน้าที่ด้วยอำนาจของเหตุผลนี้ เป็นลักษณะของการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งอธิบายได้ว่า การกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทคือการกระทำด้วยอำนาจของกุศลมูล กล่าวคือการกระทำที่เกิดจากอโลภะ อโทสะ อโมหะ หรืออธิบายได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ความรู้สึก (กิเลสตัณหา) แต่เป็นการกระทำที่ถูกควบคุมด้วยอำนาจของสติปัญญา การกระทำด้วยอำนาจกุศลมูลนั้นถือว่าการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะเป็นการกระทำที่เป็นเหตุให้ทุกข์ดับหรือลดน้อยลงดังที่ได้ศึกษาไปแล้วในบทที่ ๓ หรืออาจจะวิเคราะห์ได้ด้วยหลักการของปฏิจกสมุปบาทฝ่ายนิโรธวารดังนี้ การกระทำที่เกิดจากเหตุผลก็คือการกระทำที่ไม่ได้มาจากแรงงูใจของอารมณ์ความรู้สึก (กิเลสตัณหา) ซึ่งอธิบายว่าเมื่อตัณหาดับลง ทุกข์ย่อมดับลง ตามสายโซ่ของปฏิจกสมุปบาทว่า “เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรามรณะ

^{๑๒} Ibid, p 12.

(จึงดับ) ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส ความคับแค้นใจ ก็ดับ ความดับแห่งกองทุกข์
ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้^{๑๓}

อีกประการหนึ่งการทำตามหน้าที่โดยไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ความรู้สึกโดยไม่หวังถึง
ผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าเป็นการกระทำที่มีค่า
ทางศีลธรรมในระดับสูง คือเป็นการกระทำที่จัดอยู่ในระดับของอริยมรรค ซึ่งเป็นมรรคที่นำไปสู่
ความดับทุกข์ พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ดังนี้

ที่ว่าดับกรรมหรือสิ้นกรรม ไม่ใช่หมายความว่า อยู่หนึ่ง ๆ เลิกไม่ทำอะไรหมด แต่
หมายความว่าเลิกทำอย่างปุณฺณ เปลี่ยนเป็นทำอย่างอริยบุคคล อธิบายง่าย ๆ ว่า ปุณฺณทำ
อะไรก็ทำด้วยดีหาอุปาทาน มีความยึดมั่นในความดีความชั่วที่เกี่ยวข้องกับตัวฉันของฉัน
ผลประโยชน์ของฉันในรูปใดรูปหนึ่ง ... และก็ยึดถือเอาไว้ว่าเป็นอย่างนั้น ๆ ด้วยดีหา
อุปาทาน ... การกระทำของพระอริยบุคคลจึงเป็นการกระทำไปตามความหมายและ
วัตถุประสงค์ของเรื่องที่ทำนั้นล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับดีหาอุปาทานภายใน พระอริยบุคคล
ไม่ทำชั่ว เพราะหมดเหตุปัจจัยที่จะทำชั่ว (ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ ที่จะทำอะไรเพื่อให้
ตัวฉันได้ฉันเป็น) ทำแต่ความดีและประโยชน์ เพราะทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญาและกรุณา
แต่ที่ว่าดีก็ว่าตามที่ปรากฏยอมรับของโลก ไม่ได้ยึดว่าเป็นดีของฉัน หรือดีที่จะให้ฉันเป็น
อย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อปุณฺณบำเพ็ญประโยชน์อะไรสักอย่าง ก็จะไม่เพียงการทำประโยชน์
ตามความหมายและวัตถุประสงค์ของเรื่องนั้น ๆ เท่านั้น แต่ย่อมจะมีความหวัง
ผลประโยชน์ตอบแทนอะไรสักอย่างหนึ่งถ้าไม่มีก็อาจจะละเอียดลงมาเป็นชื่อเสียงเกียรติ
คุณของฉัน หรือละเอียดลงมาอีก ก็อาจจะเอาพอให้สำหรับอุ่น ๆ ภูมิใจไว้ภายในว่าเป็น
ความดีของฉัน ส่วนพระอริยบุคคลเมื่อบำเพ็ญประโยชน์อันนั้น มีแต่การกระทำตาม
ความหมาย ตามวัตถุประสงค์ เหตุผล ความควรจะเป็นอย่างไร ๆ ของเรื่องนั้น ๆ เอง ล้วน
 ๆ เท่านั้น ...^{๑๔}

^{๑๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๘๒.

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๗ – ๕๘๘

ท่านพุทธทาสภิกขุมักจะชี้เสมอในการแสดงพระธรรมเทศนาว่า การทำหน้าที่ก็คือการปฏิบัติธรรม ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “หน้าที่นั่นแหละคือธรรมะ เพราะหน้าที่เป็นสิ่งที่สามารถกำจัดปัญหาได้ทุกชนิด และนำมาซึ่งผลดีอันพึงปรารถนา ข้อนี้ตรงกับความหมายของธรรม คือสิ่งที่ช่วยผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกลงสู่ความทุกข์”^{๕๕} และ “ธรรมะคือระบบการปฏิบัติที่ถูกต้องแก่ความเป็นมนุษย์ของตน ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ ตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น เรียกสั้น ๆ ว่าหน้าที่ นั่นแหละคือพระเป็นเจ้าผู้ช่วยให้รอดอย่างแท้จริง”^{๕๖}

ดังนั้นตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ย่อมจะวิเคราะห์ได้ว่าการกระทำด้วยความสำนึกในหน้าที่โดยไม่เกี่ยวข้องกับผลที่จะเกิดขึ้นตามทัศนะของค่านั่นนั้น เป็นการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมในลักษณะเดียวกับการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมในระดับอริยมรรคของพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งถือว่าการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมที่มีระดับสูง ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าผู้วิจัยจะตัดสินใจว่าการกระทำด้วยความสำนึกในหน้าที่ของค่านั่นจะเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ตามปรัชญาของพุทธฝ่ายเถรวาท เพราะการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์นั้นยังมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญก็คือการมีสัมมาทิฐิ กล่าวคือความเห็นหรือความเข้าใจที่ถูกต้องต่ออริยสัจ ๔ แต่ผู้วิจัยต้องการเพียงวิเคราะห์ว่าแนวความคิดของค่านั่นในเรื่องหน้าที่ทางศีลธรรมนั้นมีส่วนที่ตรงกับแนวคิดปรัชญาทางศีลธรรมในระดับสูงของพุทธปรัชญาเถรวาทเท่านั้น แต่เป้าหมายสูงสุดของค่านั่นนั้นเป็นเรื่องของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ และศักยภาพในการที่จะมีอิสรภาพในการเลือกกระทำการด้วยอำนาจของเหตุผล ซึ่งจะตรงหรือใกล้เคียงกับเรื่องของการดับทุกข์หรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งผู้วิจัยไม่มีจุดประสงค์ที่จะวิเคราะห์ในส่วนนี้

มีนักคิดหลายท่านที่วิจารณ์แนวคิดของค่านั่นในเรื่องนี้ไว้ว่า การกระทำตามหน้าที่โดยไม่คำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นนั้น ในหลายกรณีเป็นเรื่องขัดแย้งกับสามัญสำนึกของคนทั่วไป ตัวอย่างเช่น การพูดความจริงนั้น ค่านั่นถือว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ เช่นในกรณีของแพทย์เมื่อถูกคนป่วยถามถึงสถานการณ์ความเจ็บป่วยของตน ถ้าหมอตอบคนป่วยตามความเป็นจริง อาจทำให้คนป่วยเสียกำลังใจ ซึ่งจะทำให้อาการป่วยทรุดลง ถ้าโกหกคนป่วยก็อาจช่วยคนป่วยได้ในทางด้านจิตวิทยา

^{๕๕}พุทธทาสภิกขุ, **มรดกที่ขอลาไว้ (A CONSIGNED LEGACY)**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, พ.ศ. ๒๕๕๒) หน้า ๑๑.

^{๕๖}เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔.

ซึ่งอาจจะเป็นผลดีในการรักษา ในกรณีนี้สำหรับค้ำถั่วแล้ว การโกหกถือว่าการผิดต่อกฎศีลธรรม เพราะการโกหกไม่สามารถที่จะทำให้กลายเป็นกุศลได้ และนอกจากนั้นการโกหกยังเป็นการกระทำที่ถือว่าใช้ผู้ปวยเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุความต้องการของตน มีการวิจารณ์กันว่าปรัชญาทางศีลธรรมของค้ำถั่วเป็นปรัชญาที่เคร่งครัดตายตัวเกินไป บางกรณีนั้นจะมีความขัดแย้งจนไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือถ้าปฏิบัติได้ก็เป็นสิ่งที่ฝืนความรู้สึกของมนุษย์ทั่วไป สำหรับเรื่องนี้จะไม่ค่อยมีปัญหาเกี่ยวกับแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีลักษณะที่เป็นกลาง ๆ มีพื้นฐานอยู่บนหลักคิดว่าทุกสิ่งเป็นไปตามหลักของเหตุปัจจัย หลักคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีลักษณะยืดหยุ่น ไม่คงที่ตายตัวแข็งทื่อ พระพุทธเจ้ายืนยันว่าคำสอนของพระองค์มีหลักการเป็นวิภาษวาท คือเป็นหลักการที่แยกแยะเหตุปัจจัยเป็นกรณีไป แต่ละกรณีมีเหตุปัจจัยของมันเอง การกระทำหรือปฏิบัติต่อเรื่องในแต่ละกรณีย่อมจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของเหตุปัจจัยในเรื่องนั้น และในเรื่องของการพูดความจริงพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักการพูดในลักษณะที่เป็นวิภาษวาทดังพระดำรัสว่า

(๑) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันไม่จริงแท้ ไม่ประกอบ ด้วยประโยชน์และไม่เป็นที่รัก ที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าววาจานั้น.

(๒) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงแท้ แต่ ไม่ประกอบ ด้วยประโยชน์ และไม่เป็นที่รัก ที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าว วาจานั้น.

(๓) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงแท้ ประกอบ ด้วยประโยชน์ แต่ ไม่เป็นที่รัก ที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมเลือกให้เหมาะสมกาลเพื่อกล่าววาจานั้น.

(๔) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันไม่จริงแท้ ไม่ประกอบ ด้วยประโยชน์ แต่เป็นที่รัก ที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าววาจานั้น.

(๕) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงอันแท้ แต่ไม่ประกอบ ด้วยประโยชน์ แต่ก็เป็นที่รัก ที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าววาจานั้น.

(๖) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริงแท้ และประกอบ ด้วยประโยชน์ และ เป็นที่รัก ที่พึงใจ

ของผู้อื่น ตลาคดข้อมเป็นผู้ รู้จักกาละที่เหมาะสม เพื่อกล่าว วาจาฉัน. ข้อนี้นเพราะเหตุไรเล่า ? ราช
กุมาร ! เพราะตลาคดมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย.”^{๑๓}

จากพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่าหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นด้วยกับค่าน้ำว่า
การโกหกเป็นเรื่องผิดศีลธรรม พุทธปรัชญาเถรวาทจึงไม่ยอมรับในเรื่องการโกหกไม่ว่าในกรณีใด
ทั้งสิ้น แต่สำหรับในกรณีของการพูดความจริงนั้นพุทธปรัชญามีความเห็นต่างจากค่าน้ำใน
รายละเอียดบางประการ กล่าวคือ ในกรณีของเรื่องจริงที่ไม่มีประโยชน์ แม้รู้ว่าผู้ฟังจะชอบ
หรือไม่ชอบก็จะไม่พูด และที่น่าสังเกตและน่าสนใจที่สุดก็คือ แม้ในกรณีที่เป็นเรื่องจริง มี
ประโยชน์ ถึงแม้ว่าผู้ฟังจะชอบหรือไม่ก็ตาม ก็จะต้องรู้จักเลือกเวลาที่เหมาะสมในการพูด ซึ่งจะ
เห็นได้ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทแม้จะมีหลักการให้พูดความจริง แต่ก็ยังคำนึงถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่
เกี่ยวข้อง ไม่ได้ถือหลักการอย่างเคร่งครัดแข็งทื่อตายตัวเหมือนในกรณีของค่าน้ำ เพราะฉะนั้นใน
กรณีของคนป่วยที่ยกตัวอย่างมานั้น ในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าความจริงที่ถ้าพูดไป
แล้วไม่เกิดประโยชน์กับผู้ป่วยและพูดไปแล้วผู้ป่วยจะเกิดความไม่สบายใจนั้นเป็นเรื่องที่ไม่สมควร
แต่ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าถ้าพูดความจริงแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยเข้าใจใน
สถานการณ์ของตนเอง อาจทำให้ผู้ป่วยปฏิบัติตนได้เหมาะสมกับสภาพของตน แม้ในกรณีนี้แพทย์
ก็ควรที่จะเลือกเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสมในการพูด

๔.๕ วิเคราะห์เรื่องแรงจูงใจในการกระทำของค่าน้ำ

ค่าน้ำเห็นว่า แรงจูงใจหรือแรงกระตุ้นที่ทำให้มนุษย์กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง
นั้นมี ๒ ประการ คือ แรงจูงใจของหน้าที่ (a Sense of Duty) กับแรงจูงใจทางอารมณ์ความรู้สึก
(Inclination) ดังที่ค่าน้ำกล่าวไว้ว่า “ภายใต้เงื่อนไขของความเป็นมนุษย์ หรือโดยธรรมชาติของ
มนุษย์ จะมีแรงผลักดันทางอารมณ์หรือความปรารถนา แต่เจตนาดีจะแสดงให้เห็นในการกระทำ
เพื่อหน้าที่”^{๑๔} ซึ่งตามทัศนะของค่าน้ำนั้นมีแต่การกระทำที่เกิดจากแรงจูงใจจากความสำนึกใน
หน้าที่เท่านั้นที่มีค่าทางศีลธรรม ส่วนการกระทำที่เกิดจากแรงจูงใจทางอารมณ์ความรู้สึกนั้น ไม่มี

^{๑๓}ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๕๑ / ๕๔.

^{๑๔}พระศุภกิจ เทศกัจจ, การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของค่าน้ำกับพุทธทาสภิกขุ, ปริยญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑).

ค่าทางศีลธรรม ปัญหาที่ค้ำถักฎกวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุดในเรื่องนี้ก็คือ แม้แต่การกระทำที่เกิดจากแรงจูงใจของความรู้สึกในฝ่ายบวก ค้ำถักก็ยังถือว่าไม่มีค่าทางศีลธรรมเหมือนกันกับความรู้สึกในฝ่ายลบ การกระทำที่เกิดจากความเมตตากรุณากับการกระทำที่เกิดจากความเกลียดชังหรือความอิจฉาริษยามีค่าเท่ากัน หมายความว่า การกระทำทั้งสองกรณีนั้นล้วนเกิดจากแรงโน้มนำของอารมณ์ความรู้สึก จึงเป็นการกระทำที่ปราศจากค่าทางศีลธรรมเหมือนกัน จริงอยู่โดยความคิดของบุคคลทั่วไป การกระทำที่เกิดจากแรงโน้มนำของความรู้สึกฝ่ายลบ เช่น ความเห็นแก่ตัว ความละโมภ ทุกคนย่อมเห็นด้วยว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดีมีศีลธรรม แต่การกระทำที่เกิดจากแรงโน้มนำในฝ่ายบวก เช่น ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ นั้น เป็นเรื่องที่ยากจะยอมรับได้ว่าเป็นการกระทำที่ปราศจากคุณค่าทางศีลธรรม หรือมีค่าเท่ากันกับความเห็นแก่ตัว เพื่อให้เห็นแนวคิดนี้อย่างชัดเจน ขอยกข้อเขียนของค้ำถักมาเพื่อการศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

มีคนจำนวนมากที่จิตใจของพวกเขาเปี่ยมไปด้วยความสงสาร และแม้เมื่อปราศจากแรงจูงใจของความหลงตนเอง หรือของความเห็นแก่ตนเอง พวกเขามีความสุขใจในการทำงานเพื่อสร้างให้ผู้อื่นมีความสุข แต่ผมขอยืนยันว่าในกรณีของการกระทำประเภทนี้ ไม่ว่าจะดูเหมาะสม น่าชื่นชมและอ่อนโยนสักเพียงใด ก็ไม่ได้มีคุณค่าทางศีลธรรมอย่างแท้จริง .. แต่ถ้าสมมติว่าจิตใจของผู้รักเพื่อนมนุษย์นั้น ถูกบดบังอยู่ด้วยความเศร้าหมองของเขาเอง ความรู้สึกสงสารทั้งมวลต่อสุขทุกข์ของผู้อื่นดับมอดลง และด้วยเหตุเช่นนั้น แม้เขาจะยังมีอำนาจที่จะทำประโยชน์ให้ผู้อื่นประสบทุกข์ เขาก็ไม่ได้รู้สึกรู้สมไปกับความทุกข์ของคนอื่น เพราะว่าเขามองอยู่ได้ความทุกข์ของเขาเอง และตอนนี้ ถ้าเขาฉีกตัวเขาเองออกจากความไม่รู้สึกรู้สมราวกับตายไปแล้วนี้ได้ และกระทำการออกไปอย่างไม่มีความรู้สึกของจิตใจผลักดัน แต่ทำเพียงแค่จากหน้าที่ นี่ย่อมเป็นครั้งแรกที่การกระทำของเขามีคุณค่าทางศีลธรรมอย่างแท้จริง^{๑๔}

^{๑๔} Immanuel Kant , *Groundwork for the Metaphysics of Morals* , trans by Allen W. Wood,

จะเห็นได้ว่าการกระทำที่จะมีค่าทางศีลธรรมนั้นจะต้องตัดขาดจากความรู้สึกตามธรรมชาติของมนุษย์อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง เมื่ออ่านคู่มือ ๗ แล้วการกระทำนี้ดูคล้ายกับลักษณะการกระทำตามหลักธรรมระดับสูงของพุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวคือเป็นการกระทำที่ไม่ถูกรอบงำหรือชักจูงด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นการกระทำที่นำไปสู่ความดับทุกข์ แต่เมื่อพิจารณาโดยอย่างละเอียดแล้ว จะเห็นว่าการกระทำที่ค้ำถืดเห็นว่ามีความมีค่าทางศีลธรรมนั้นดูเหมือนการกระทำที่มาจากความรู้สึกตายด้านทางจิตใจ หรือเป็นการกระทำที่พยายามฝืนความรู้สึก ซึ่งทำให้รู้สึกถึงความอึดอัดคับข้องอยู่ภายใน ไม่เป็นอิสระหรือปลอดโปร่งใจ ซึ่งต่างจากการกระทำตามหลักอริยมรรคของพุทธปรัชญาเถรวาทที่แม้จะเป็นการกระทำที่ฝืนหรือทวนกระแสของกิเลสตัณหา แต่การกระทำนั้นก็ต้องถูกควบคุมอยู่ด้วยปัญญาในรูปของสัมมาทิฐิ ซึ่งทำให้ผู้กระทำนั้นมีความเข้าใจอย่างถูกต้องในสิ่งที่ตนกระทำ ความเข้าใจหรือความรู้ที่ถูกต้องแจ่มชัดในการกระทำของตนนั้นย่อมจะก่อให้เกิดความพอใจและเต็มใจ (ฉันทะ) ที่จะกระทำ จึงไม่ใช่เป็นการฝืนใจกระทำเหมือนที่ข้อเขียนของค้ำถืดก่อให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น

ทัศนะของค้ำถืดในเรื่องนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่าคงจะถูกต่อต้านคัดค้านจากคุณแม่แทบจะทุกคนในโลกนี้ เพราะคนปกติทั้งหลายในโลกนี้คงต้องยอมรับว่าความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกนั้นมีพื้นฐานอยู่บนความรักความผูกพันกันในทางสายเลือด กล่าวได้ว่าความผูกพันระหว่างแม่ลูกนั้นเป็นธรรมชาติหรือสัญชาตญาณของสัตว์โดยทั่วไปรวมทั้งมนุษย์ด้วย ในกรณีนี้เราจะกล่าวถึงเฉพาะในเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ผู้เป็นแม่เท่านั้น มีพฤติกรรมมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความรักความเสียสละที่แม่มีให้กับลูกโดยไม่หวังผลตอบแทน แม่แทบจะทุกคนยอมอดเพื่อที่จะให้ลูกมีอาหารกิน แม่จำนวนมากยอมอดทนเหนื่อยยากเพื่อให้ลูกมีชีวิตที่ดี หลายคนยอมเสียสละแม้แต่ชีวิตของตนเองเพื่อให้ลูกมีชีวิตรอด เหตุการณ์และพฤติกรรมมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความรักและเสียสละที่แท้จริงของแม่นั้นมีเกิดขึ้นให้เราพบเห็นอยู่เสมอ และเป็นสิ่งที่เราเชื่อโดยปราศจากข้อสงสัยว่าความรักความเสียสละของแม่ที่มีต่อลูกนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากใจอย่างแท้จริงโดยไม่เกี่ยวข้องกับผลตอบแทนใด ๆ คนทั่ว ๆ ไปย่อมเห็นว่ามันเป็นคุณธรรมของแม่และเป็นความดีที่เกิดจากธรรมชาติของความเป็นแม่ แต่ค้ำถืดคงจะกล่าวว่าพฤติกรรมของแม่ทั้งหลายเหล่านี้ไม่คุณค่าทางศีลธรรมเลยแม้แต่น้อย เพราะเพราะพฤติกรรมของแม่เหล่านั้นมีพื้นฐานมาจากแรงงูใจของอารมณ์ความรู้สึก ไม่ได้มาจากแรงงูใจของความสำนึกในหน้าที่ ยิ่งกว่านั้นค้ำถืดยังเห็นว่า

แม้แต่ความรักหรือความสงสารที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติหรือโดยสัญชาตญาณนั้นก็ยังไม่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของศีลธรรม เขาเขียนไว้ว่า

ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าธรรมชาติใส่ความสงสารนิด ๆ หน่อย ๆ ลงไปในหัวใจของคนนี้คนนั้น ถ้ามีคนทีแรงแข็งขี้มีจิตใจที่เย็นชาและไม่ยินดียินร้ายต่อความทุกข์ของคนอื่น บางทีเพราะเขามีธรรมชาติพิเศษของความแข็งแกร่งทรหดอดทน หรือแม้กระทั่งถือเอาด้วยว่าคนอื่น ๆ ก็ควรจะเป็นอย่างเขา (แต่ในแง่อื่น ๆ แล้วก็เป็นคนที่ดีตรง) แน่แน่นอนว่าคนเช่นนี้จะไม่ใช่ผลผลิตที่โหดร้ายที่สุดของธรรมชาติ แต่ถ้าธรรมชาติไม่ได้สร้างเขาเป็นพิเศษให้รักเพื่อนมนุษย์ เขาก็จะไม่พบแหล่งอะไรในตนเอง ซึ่งจากแหล่งนั้น เขาจะไม่มีคุณค่าสูงยิ่งกว่าคนที่มิธรรมชาติจิตใจอ่อนโยนเชียวหรือ ไม่มีอะไรน่าสงสัยเลย ในสภาวะการณ์แบบนี้เองที่ค่าทางศีลธรรมของบุคคลถูกผลักดันให้ปรากฏออกมาอย่างสูงสุด นั่นคือเมื่อเขามีเมตตา ไม่ใช่จากความรู้สึกทางจิตใจ แต่จากหน้าที่^{๒๐}

คำนี้หมายความว่า ความรักที่แม่มีต่อลูกโดยธรรมชาตินี้ไม่มีค่าทางศีลธรรมเลย แม้แต่น้อย เพราะเหตุว่าความรักของแม่ที่มีต่อลูกนั้นเป็นเพียงสัญชาตญาณที่เกิดจากกลไกทางจิตวิทยาเท่านั้น พฤติกรรมของแม่ที่จะมีค่าทางศีลธรรมนั้นจะต้องเกิดขึ้นจากการทำตามหน้าที่ของแม่ที่จะพึงกระทำต่อลูกเท่านั้น แม่จะมีความรักหรือความผูกพันต่อลูกของตนหรือไม่นั้นไม่ใช่สิ่งที่จะนำมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินค่าทางศีลธรรม เมื่ออาจะทำหน้าที่ของแม่โดยไม่ต้องมีความรักหรือความรู้สึกผูกพันใด ๆ ต่อลูกเลยก็ได้ เพียงแต่ทำไปตามหน้าที่เท่านั้นก็ถือว่าเป็นแม่ที่สมบูรณ์แล้วตามทัศนะของค่านี้นี้ แนวคิดนี้จะมีแม่สักกี่คนที่ยอมรับได้ เพราะมันขัดแย้งและฝืนความรู้สึกของผู้เป็นแม่อย่างยากที่จะยอมรับได้ ในกรณีนี้ค่านี้อาจจะแย้งว่า เมื่ออาจะกระทำหน้าที่ด้วยความรักความผูกพันต่อลูกก็ได้ เพียงแต่การกระทำนั้นจะต้องเกิดจากความสำนึกในหน้าที่เป็นพื้นฐานแรกสุด ส่วนความรักความเสียสละที่แม่มีต่อลูกนั้นก็เป็นเรื่องที่น่าสรรเสริญและน่าชื่นชมแต่ไม่สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินทางศีลธรรมได้เท่านั้น แต่นี่ก็เช่นเดียวกัน จะมีแม่สักกี่คนที่ทำหน้าที่ของแม่ด้วยความสำนึกในหน้าที่เป็นพื้นฐานแรกอยู่ตลอดเวลา เพราะเหตุว่าความรักความผูกพันของแม่ที่มีต่อลูกนั้นมันเป็นธรรมชาติในจิตใจของแม่โดยพื้นฐานอยู่แล้ว และอีก

^{๒๐} Ibid, p 14.

ประการหนึ่ง เวลาที่แม่ปฏิบัติต่อกันนั้น จะตัดสินใจอย่างไรว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำด้วยความสำนึกในหน้าที่ หรือเป็นการกระทำที่เกิดจากความรัก เพราะแรงจูงใจทั้งสองนี้ย่อมมีปะปนกันอยู่อย่างยากที่จะแยกออกจากกันได้ ผู้วิจัยเห็นว่า ปัญหาของค่าน้ำที่ก็คือการแบ่งแยกโลกแห่งผัสสะและโลกแห่งเหตุผลออกจากกันอย่างเด็ดขาดนั่นเอง โลกทั้งสองตามทัศนะของค่าน้ำที่ไม่มี ความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กัน เมื่อโลกของผัสสะและโลกของเหตุผลถูกตัดขาดออกจากกัน ค่าทางศีลธรรมซึ่งอิงอยู่กับโลกทั้งสองนั้นจึงถูกแบ่งแยกกันเด็ดขาดและตายตัว ซึ่งเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับความเป็นจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องดำรงอยู่ในโลกทั้งสองที่ผสมปนเปกันอยู่ในเวลาเดียวกันเสมอ ไม่อาจจะแยกกันโดยเด็ดขาดได้ บางครั้งอารมณ์มีระดับสูงกว่าเหตุผล บางครั้งเหตุผลมีระดับสูงกว่าอารมณ์ตามแต่สถานการณ์

สำหรับในเรื่องแรงจูงใจของการกระทำนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการของธรรมชาติ การที่จะเข้าใจแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์นั้นจึงต้องศึกษาจากธรรมชาติของมนุษย์ นั่นคือเราต้องศึกษาว่ามนุษย์เรียนรู้และมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติภายนอกอย่างไร ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มนุษย์เรียนรู้และสัมพันธ์กับธรรมชาติภายนอกด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๖ อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ประสาทสัมผัสทั้ง ๖ นี้เป็นประตูที่ผ่านเข้ามาของข้อมูลและความรู้ต่าง ๆ พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ว่า

หน้าที่ของอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แยกได้ ๒ อย่าง คือ

๑. หน้าที่รู้ คือรับรู้ข้อมูลข่าวสาร เช่น ตา ดู รู้ว่าเป็นอะไร ว่าเป็นนาฬิกา เป็นกลอง ถ่ายรูป เป็นดอกไม้ ใบไม้สีเขียว สีแดง สีเหลือง รูปร่างยาวสั้นใหญ่เล็ก หู ได้ยินเสียงว่า ดัง เบา เป็น ถ้อยคำสื่อสารว่าอย่างไร เป็นต้น ทำให้ได้ data และ information
๒. หน้าที่รู้สึก หรือรับรู้ความรู้สึก พร้อมกับรับรู้ข้อมูลเราก็มีความรู้สึกด้วย บางที่ตัวเด่นกลับเป็นความรู้สึก เช่น เห็นแล้วรู้สึกสบายหรือไม่สบาย ถูกตำไม่ถูกตำ สวยหรือน่าเกลียด ถูกหุไม่ถูกหุ เสียขม่นมวตไฟเราะหรือดังแสบแก้วหูน่ารำคาญ เป็นต้น

จะเห็นว่าอินทรีย์ หรืออายตนะ หรือทวาร ๖ นี้ทำหน้าที่ ๒ อย่างพร้อมกัน ทั้งรับรู้ข้อมูลด้วย และรับรู้ความรู้สึกด้วยพร้อมกัน การรับรู้ข้อมูล เรียกว่า ด้านศึกษา การรับด้านความรู้สึก เรียกว่าด้านเสพ^{๒๑}

เพราะฉะนั้นประสาทสัมผัสของมนุษย์จึงทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือศึกษา กับ เสพความรู้สึก ถ้าใครใช้ประสาทสัมผัสเพื่อเสพสนองต่อความรู้สึกมาก คนนั้นก็จะวนเวียนอยู่กับความรู้สึกสุขทุกข์ชอบใจไม่ชอบใจ ได้สิ่งที่ชอบก็เป็นสุข ได้สิ่งที่ไม่ชอบก็เป็นทุกข์ เขาก็จะเคยชินและวนเวียนจมปลักอยู่กับความรู้สึกทางอารมณ์เหล่านี้ การพัฒนามนุษย์ตามหลักการของพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือการฝึกให้มนุษย์ใช้ประสาทสัมผัสเพื่อการศึกษา เมื่อมนุษย์ใช้ประสาทสัมผัสเพื่อสนองต่อความต้องการรู้ ก็จะสามารถพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญามากขึ้นเรื่อย ๆ และสามารถพัฒนาจนถึงจุดหนึ่งที่เขาสามารถมีความสุขอยู่กับการใฝ่เรียนรู้ได้ และพร้อมกันนี้เขาได้สร้างแรงจูงใจในการกระทำให้แบบใหม่ให้เกิดขึ้น แรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ตามทศณะของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมี ๒ แบบ “แรงจูงใจแบบที่ ๑ คือแรงจูงใจในการเสพ เรียกว่าค้นหา ซึ่งมากับความรู้สึก แรงจูงใจแบบที่ ๒ คือแรงจูงใจในการศึกษา (และสร้างสรรค์) เรียกว่าฉันทะ ซึ่งมากับเรื่องของความรู้”^{๒๒} พระธรรมปิฎกได้อธิบายถึงแรงจูงใจทั้ง ๒ แบบนี้ว่า

ค้นหาเป็นความต้องการประเภทความรู้สึก คือมีปฏิกิริยาสนองตอบต่อสิ่งที่ชอบใจไม่ชอบใจ ถ้าชอบใจสิ่งใดก็จะเกิดค้นหาปรารถนาจะได้เสพสิ่งนั้นอีก ถ้าไม่ชอบใจก็จะเกิดวิฆตค้นหาอยากจะหนี อยากจะหลบ อยากจะทำลาย คนที่เป็นนักเสพก็วนเวียนอยู่กับแรงจูงใจที่เรียกว่าค้นหา แต่พอเราใช้อินทรีย์เพื่อศึกษา ก็เกิดการเรียนรู้ พอได้ความรู้มา ก็จะเกิดความอยากรู้อย่างขึ้นไปว่าอะไรเป็นอะไร พอได้สนองความอยากรู้ก็เกิดความสุข ... ความสุขจะพัฒนาขึ้น ... ตรงนี้เป็นจุดสำคัญคือ การพัฒนาความสุข ซึ่งเกิดจากการสนองความต้องการ

^{๒๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗) หน้า ๗๖ – ๗๗.

^{๒๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

ใหม่ ที่เรียกว่า ไฟรู้ ไฟดี ไฟทำให้ดี หรือความอยากรู้และอยากทำให้มันดี ซึ่งทางพระเรียกว่าฉันทะ เป็นแรงจูงใจชนิดใหม่ ซึ่งถ้าไม่มีการศึกษาก็จะไม่มีแรงจูงใจชนิดนี้^{๒๓}

แรงจูงใจในการกระทำการต่าง ๆ ตามทัศนะของค่านิยมและพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีลักษณะที่ตรงกันบางประเด็นและต่างกันบางประเด็น ประเด็นที่ตรงกันก็คือ แรงจูงใจที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึก (ฝ่ายพุทธใช้คำว่าตัณหา) ซึ่งทั้งสองทัศนะเห็นตรงกันว่า การกระทำที่เกิดจากแรงจูงใจของอารมณ์ความรู้สึก (ตัณหา) นั้นเป็นการกระทำที่ไม่มีค่าทางศีลธรรม ประเด็นที่ต้องวิเคราะห์ก็คือ แรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรม ซึ่งค่านิยมที่ทัศนะว่า ต้องเป็นแรงจูงใจที่เกิดจากความสำนึกในหน้าที่ที่มีพื้นฐานมาจากการใช้เหตุผลเท่านั้น ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า ต้องเป็นแรงจูงใจที่เกิดจากฉันทะซึ่งเป็นแรงจูงใจที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอินทรีย์ของมนุษย์ ไม่ได้มีอยู่ตามธรรมชาติในมนุษย์ทั่วไป ฉันทะนั้นถือว่าเป็นความอยากชนิดหนึ่ง “พระพุทธศาสนาแยกไว้ว่า ความอยากมี ๒ ประเภท คือความอยากที่เป็นกุศล กับความอยากที่เป็นอกุศล ๑. ความอยากที่เป็นอกุศลเรียกว่าตัณหา ... ๒. ความอยากที่เป็นกุศลเรียกว่าฉันทะ ถ้าเราพัฒนาปัญญา ... แรงจูงใจชนิดใหม่ก็จะเกิดขึ้น ซึ่งทำให้เราได้ความสุขชนิดใหม่”^{๒๔} จะเห็นได้ว่า การกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมตามทัศนะของค่านิยมต้องมีที่มาจากโลกแห่งเหตุผลที่ไม่เกี่ยวข้องหรืออิงกับประสบการณ์ ดังนั้นจึงไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ ส่วนการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมตามทัศนะพุทธปรัชญานั้นมาจากฉันทะซึ่งอิงอยู่กับเรื่องของปัญญา แต่ฉันทะซึ่งเป็นเรื่องทางปัญญานี้ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่จะต้องพัฒนาขึ้นมาจากการเรียนรู้การใช้อินทรีย์ในการสัมพันธ์กับธรรมชาติภายนอก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมันเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์นั่นเอง เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าการที่จะเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐและควรแก่การเคารพนับต้องเป็นมนุษย์ที่ได้รับการฝึกมาอย่างดีแล้วเท่านั้น ดังพุทธภาษิตว่า ทนุโต เสฏโฐ มนุสฺเสสุ “ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด”^{๒๕} และมีข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ฉันทะซึ่งเป็นแรงจูงใจที่มีค่าทางศีลธรรมนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าคือความ

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘ – ๘๐.

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๒๕}พ. ธ. (ไทย) ๒๕ / ๓๓ / ๕๖.

อยากอย่างหนึ่ง แต่เป็นความอยากในฝ่ายของกุศล และยังมีความเกี่ยวข้องกับความรู้สึกอยู่ แต่เป็นความรู้สึกในฝ่ายบวกซึ่งได้แก่ความพึงพอใจหรือความปีติปราโมทย์อัมใจเพราะมีความรู้ในสิ่งที่ตนกระทำว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม แรงจูงใจคือฉันทะจึงมีลักษณะที่สดชื่นแจ่มใสปลอดโปร่ง ซึ่งต่างจากแรงจูงใจที่เกิดจากการทำหน้าที่ตามทศณะของค่าน้ำซึ่งมีลักษณะที่ต้องฝืนต่ออารมณ์ความรู้สึก ซึ่งทำให้ดูแห้งแล้งไม่มีชีวิตจิตใจ

๔.๖ วิเคราะห์กฎศีลธรรมของค่าน้ำ

ค่าน้ำเห็นว่ากฎศีลธรรมนั้นจะต้องเป็นกฎสากลที่สมบูรณ์ในตัวเอง ปราศจากเงื่อนไข ไม่เกี่ยวข้องกับผลที่เกิดจากการกระทำ ไม่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจที่เกิดจากความคาดหวังผลใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งมีแต่สัตว์ที่มีเหตุผลเท่านั้นที่จะมีสมรรถภาพเข้าถึงได้ และเราได้ศึกษามาแล้วว่า ในทศณะของค่าน้ำนั้น การกระทำที่ถูกต้องและมีค่าทางศีลธรรมนั้นต้องเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาดี (Good Will) การกระทำที่เกิดจากเจตนาดีต้องเป็นการกระทำที่มาจากความสำนึกในหน้าที่ (a Sense of Duty) การกระทำที่เกิดจากความสำนึกในหน้าที่ก็คือการกระทำที่เกิดขึ้นจากเหตุผล (Practical Reason) และการกระทำที่มีเหตุผลก็คือการกระทำตามกฎศีลธรรม ดังที่ค่าน้ำเขียนไว้ว่า

ฉะนั้นหลักข้อแรกของศีลธรรมก็คือการกระทำที่จะมีค่าทางศีลธรรม จะต้องเกิดจากหน้าที่ หลักข้อที่สองก็คือ ค่าทางศีลธรรมของการกระทำที่เกิดจากหน้าที่นั้นมิได้อยู่ที่จุดหมายที่ต้องการจะบรรลุถึง แต่อยู่ในคติที่ได้ก่อให้เกิดการกระทำนั้น ฉะนั้นค่าทางศีลธรรมมิได้ขึ้นอยู่กับการที่เป้าหมายบรรลุผลเป็นจริง แต่อยู่ที่หลักการของเจตนาที่ได้ก่อให้เกิดการกระทำขึ้น ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงเป้าหมายที่ต้องการ จากที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เราได้เห็นชัดว่าจุดหมายที่เราเมื่อเราจะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง และผลที่เกิดขึ้นกับเครื่องหล่อใจที่เกิดขึ้นในเจตนา ไม่สามารถให้ค่าทางศีลธรรมที่ปราศจากข้อแม้ ถ้าอย่างนั้นค่าอยู่ที่ไหน ถ้าไม่ใช่ผลที่ได้หวังไว้ มันจะอยู่ที่ไหนไม่ได้นอกจากในหลักการของเจตนาโดยไม่คำนึงถึงเป้าหมายที่การกระทำนั้นก่อให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะเจตนา นั้น ยืนอยู่ตรงกลางระหว่างหลักการที่มีได้อาศัยประสบการณ์ซึ่งเป็นรูปแบบ กับสิ่งหล่อใจที่เป็นเนื้อหา

วัตถุ เจตนา นั้นจะต้องให้เกิดขึ้นจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ถ้ามันเกิดจากหน้าที่ มันต้องถูกกำหนดขึ้นโดยหลักการที่เป็นรูปแบบ เพราะเรื่องของเนื้อหาได้ถูกออกถอนไปแล้ว^{๒๖}

จะเห็นได้ว่าตามแนวคิดจากข้อความนี้ของคานท์ ค่าทางศีลธรรมไม่ได้เกิดจากผลที่ได้จากการกระทำ และไม่ได้เกิดจากความต้องการผลที่จะบรรลุถึง แต่ค่าทางศีลธรรมที่แท้จริงมาจากหลักการ (Maxim) ซึ่งเป็นรูปแบบ ไม่ใช่เนื้อหาของมัน กล่าวคือค่าทางศีลธรรมนั้นต้องมาจากเจตนาดีที่เป็นเรื่องของเหตุผลที่ไม่อิงอยู่กับประสบการณ์ เพราะเจตนาดีนั้นต้องเป็นสิ่งดีโดยไม่มีเงื่อนไข เพราะฉะนั้นคำว่าหลักการ (Maxim) ที่คานท์กล่าวถึงนั้นจึงเป็นหลักการที่ไม่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ มันจึงเป็นหลักการที่มีเฉพาะรูปแบบ (Formal) แต่ไม่มีเนื้อหาใด ๆ ปรากฏอยู่ เช่น หลักการที่ว่า “ผมจะต้องไม่กระทำอย่างที่ผมคิดไปจากที่ผมสามารถตั้งเจตนาให้หลักการ (Maxim) ของผมกลายเป็นกฎสากลได้”^{๒๗} ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นหลักการที่มีแต่รูปแบบ ส่วนเนื้อหา นั้นเป็นเรื่องเฉพาะในแต่ละกรณีไป เนื่องจากกฎศีลธรรมตามทัศนะของคานท์นั้นมีลักษณะเป็นปรนัย และกฎศีลธรรมต้องมีลักษณะเป็นคำสั่งเด็ดขาด (Categorical Imperative) ที่ต้องทำตามโดยไม่มีเงื่อนไขและไม่ต้องคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น แต่หลักการ (Maxim) เป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้น จึงเป็นอัตนัย แต่หลักการนั้นเมื่อถูกกำหนดให้เป็นกฎศีลธรรม มันจึงต้องมีลักษณะที่ต้องสอดคล้องกับกฎศีลธรรมที่เป็นปรนัย ซึ่งหมายความว่า “ความเป็นปรนัยของกฎอยู่ที่ความสามารถทางเหตุผลบริสุทธิ์ของมนุษย์ที่มีเหมือนกัน กันเป็นสากล และเหตุผลบริสุทธิ์ที่สัจที่มีเหตุผลทุกผู้จะให้กฎศีลธรรมที่เป็นรูปแบบเหมือนกัน”^{๒๘} และเพื่อให้เข้าใจเรื่องนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น ขอ นำข้อเขียนของเนืองน้อย บุญเนตร ที่ได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ดังนี้

ในแง่ “ปรนัย” จึงไม่จำเป็นต้องหมายความว่ากฎดังกล่าวจะต้องอยู่ภายนอกมนุษย์ แต่ปรนัยหมายถึงธรรมชาติการมีเหตุผลบริสุทธิ์ที่สัจที่มีเหตุผลทุกผู้เหมือนกันเป็นสากล และเมื่อเหตุผลบริสุทธิ์หรือกฎทางศีลธรรมทำให้เกิดเจตนาที่จะกระทำการตามกฎนั้น กฎนั้นก็กลายเป็นหลักการทางอัตนัย หรือเป็นแรงจูงใจทางอัตนัยไป กระนั้นกฎปรนัยก็ยังคง

^{๒๖} เนืองน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์ตะวันตก คานท์ มิลล์ ฮอบส์ รัสส์ ชาร์ทซ์, หน้า ๔๑ – ๔๒.

^{๒๗} Immanuel Kant, *Groundwork for the Metaphysics of Morals*, trans by Allen W. Wood, p.18.

^{๒๘} เนืองน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์ตะวันตก คานท์ มิลล์ ฮอบส์ รัสส์ ชาร์ทซ์, หน้า ๔๔.

ความเป็นปรนัย ไม่ว่าเราจะทำตามมันหรือไม่ก็ตาม หลักการที่เป็นอัตนัยที่ตรงกับกฎแบบปรนัยนี้จะหลักการของการทำหน้าที่ไม่ว่าหน้าที่นั้นจะเป็นอะไรก็ตามแต่ หลักการดังกล่าวจะไม่มีเนื้อหาเฉพาะ เพราะมิใช่หลักการของการสนองตอบความปรารถนาเฉพาะตัว และเพราะมิใช่เป็นหลักการที่มุ่งบรรลุจุดหมายใดจุดหมายหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ หลักการแบบนี้จึงเป็นหลักการ “รูปแบบ” (formal maxim)^{๒๕}

สรุปลักษณะของกฎศีลธรรมตามทัศนะของค่าน้ำที่ได้ดังนี้ กฎศีลธรรมต้องมีลักษณะเป็นปรนัยนอกเหนือประสบการณ์ มีลักษณะเป็นคำสั่งเด็ดขาด คือไม่ขึ้นกับเงื่อนไข ไม่เกี่ยวข้องกับผลของการกระทำ ไม่คาดหวังต่อผลที่จะบรรลุถึง มนุษย์สร้างหลักการขึ้นมาจากความสามารถทางเหตุผลบริสุทธิ์เพื่อเป็นหลักการสำหรับตรวจสอบการปฏิบัติตามหลักการ (Maxim) ให้มีความสอดคล้องกับกฎศีลธรรมที่เป็นสากล หลักการนั้นจะเป็นหลักการที่มีแต่รูปแบบไม่มีเนื้อหา และจะมีรูปแบบใหญ่ ๆ ๓ รูปแบบ คือ

๑) หลักของความเป็นสากล (The principle of Universality) ซึ่งมีหลักการว่า “จงทำตามหลักในสิ่งที่สอดคล้องกับหลักคติพจน์ประจำใจ ที่คุณสามารถเจตนาพร้อมกันนั้นให้กลายเป็นกฎสากล” (Act only according to that maxim by which you can at the same time will that it should become a universal law.)

๒) หลักสำหรับมนุษย์ในฐานะที่มีเป้าหมายในตัวเอง (The Principle of Humanity as an end – in – itself) ซึ่งมีหลักการว่า “จงปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ เช่นเดียวกับตัวท่านเอง โดยถือว่าเขาเป็นจุดหมายปลายทาง ไม่ใช่เป็นเครื่องมือ” (Act so that you treat humanity, whether in your own person or in that of another, always as an end and never as a means only.)

๓) หลักของความเป็นอิสระในตัวเอง (The Principle of Autonomy) ซึ่งมีหลักการว่า “จงกระทำในลักษณะที่เจตจำนงของท่านสามารถถือได้ว่าตัวมันเองเป็นผู้สร้างกฎสากลไปด้วยในขณะเดียวกัน โดยผ่านหลักการส่วนตัวของเจตจำนง”

หลักการทั้ง ๓ หลักการ หรือที่ค่าน้ำเรียกว่าสูตร (Formular) เพื่อใช้ในการตรวจสอบการปฏิบัติทั้ง ๓ แบบนี้ โดยความจริงแล้วเป็นเรื่องเดียวกัน ทั้ง ๓ สูตรนั้นมีแนวคิดเดียวกัน คือ

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

การกระทำหน้าที่โดยผ่านความสามารถในการใช้เหตุผลบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวข้องหรืออิงกับ
 ประสบการณ์ ซึ่งหมายความว่า เป็นการทำหน้าที่ที่ไม่มีแรงจูงใจที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึก ไม่
 คาดหวังผลที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นผลที่เกิดกับตนเองหรือใคร ๆ เช่นหลักของความเป็นสากล คือ
 การทำในสิ่งที่สามารถเป็นกฎสากลได้ การกระทำที่จะเป็นกฎสากลได้ ก็คือการกระทำที่พ้นจาก
 แรงโน้ม ไม่เป็นไปตามความต้องการหรือความปรารถนาของใคร ไม่ทำโดยมีผลประโยชน์ของ
 ใครเป็นแรงจูงใจ แต่เป็นการกระทำที่ทุกคน ๆ ยอมรับได้โดยไม่มี ความขัดแย้ง เพราะการกระทำที่
 เกิดจากแรงโน้มของอารมณ์ความรู้สึกหรือจากการคาดหวังผล การกระทำนั้นย่อมจะก่อให้เกิด
 ความขัดแย้งเสมอ เพราะมันเป็นเรื่องเฉพาะเนื้อหาของประสบการณ์หนึ่ง ๆ ไม่ใช่เรื่องทั่วไปที่
 เป็นรูปแบบที่เป็นสากล สำหรับในเรื่องหลักสำหรับมนุษย์ในฐานะที่เป็นเป้าหมายในตนเอง คือ
 การกระทำที่ไม่ใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือในการบรรลุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง แนวคิดของสูตรนี้ก็
 เช่นเดียวกัน คือการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมต้องทำจากความสำนึกในหน้าที่เท่านั้น ไม่คาดหวัง
 ผลจากการกระทำ การกระทำที่เอามนุษย์เป็นเครื่องมือในการบรรลุผลอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นจึงเป็น
 การกระทำที่ไม่ได้เกิดจากความสำนึกในหน้าที่ แต่เป็นการกระทำที่อิงอยู่กับผลประโยชน์ที่ตน
 ต้องการบรรลุถึง ดังนั้นการกระทำที่ใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือจึงไม่มีค่าทางศีลธรรม ส่วนหลักของ
 ความเป็นอิสระในตัวเองนั้น มาจากแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลก ๒ โลก คือโลกแห่ง
 เหตุผลและโลกแห่งผัสสะ คำนี้เห็นว่ามนุษย์จะมีอิสรภาพได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์อยู่ในโลกของเหตุผล
 เพราะโลกของเหตุผลย่อมพ้นไปจากแรงจูงใจทางอารมณ์ความรู้สึก การกระทำจึงไม่ได้หวังผลใด
 ๆ “เนื่องเพราะการเป็นอิสระจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ในโลกสัมผัส (และนี่คือสิ่งที่เหตุผลจะต้องทำได้)
 เท่ากับมีอิสรภาพ” ^{๓๐} เมื่อเราทำตามเหตุผลจึงมีผลเท่ากับเราทำตามกฎสากล ดังนั้นจึงเป็นการ
 กระทำที่เราสามารถตั้งเจตจำนงซึ่งถือได้ว่าตัวเราเองเป็นผู้สร้างกฎผ่านเจตจำนงของเราเอง แนวคิด
 ที่ว่าเราสามารถทำตัวอย่างเป็นอิสระ ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมต่อการกระทำของเรา และเห็นว่า
 คนอื่นก็ต้องรับผิดชอบทางศีลธรรมต่อการกระทำของเขาด้วยนั้น หมายความว่าเราต้องมองตัวเอง
 จากมุมมองในฐานะของผู้มีเจตจำนงอันเป็นอิสระ ไม่ได้ทำไปตามกฎแห่งเหตุวิสัย (Determinism)
 ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสูตรทั้ง ๓ จึงเป็นสูตรที่มาจากแนวคิดเดียวกันดังที่คานท์เขียนไว้ว่า

^{๓๐} ไม่เคิล เจ. แชนเดล, *ยูติธรรม*, แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล, (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์

มนุษย์ในฐานะที่เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีเหตุผล (Rational Being) จะมีเป้าหมายในตนเอง เป็นผู้สร้างกฎขึ้นมาโดยจงใจให้หลักการ (Maxim) ของเขากลายเป็นสากล และเขาเป็นผู้ปฏิบัติตามกฎนั้น มนุษย์จึงมีความเป็นตัวเองในแง่เป็นผู้กำหนดกฎสากลด้วยตัวเอง โดยปราศจากคำสั่งของใคร ไม่ว่าจะเป็นบุคคลอื่นหรือแม้แต่พระเจ้า (Heteronomy) แต่เป็นการกำหนดจากความมีเหตุผลซึ่งอยู่ภายในตัวของเขาเอง การกระทำใดที่มีผู้อื่นกำหนดกฎเกณฑ์ให้มันจะไม่มีอิสรภาพหรือเสรีภาพที่แท้จริง^{๓๑}

กฎศีลธรรมตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทคือกฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกฎธรรมชาติ คือเป็นกฎที่เป็นไปตามหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของ รูปธรรม หรือนามธรรม เป็นเรื่องทางวัตถุ หรือเรื่องทางจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นตัวมนุษย์เอง หรือสภาวะที่แวดล้อมอยู่ ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย กฎธรรมชาติเรียกในภาษาบาลีว่านิยาม แปลว่ากำหนดอันแน่นอน พระอรรถกถาจารย์แสดงกฎธรรมชาติไว้ ๕ อย่าง กรรมนิยามเป็นนิยามหนึ่งในนิยามทั้ง ๕ “เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการก่อการกระทำและการให้ผลของการกระทำ หรือพูดให้จำเพาะลงไปอีกว่า กระบวนการแห่งเจตจำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ พร้อมทั้งผลสืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องสมกัน^{๓๒} จะเห็นได้ว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติจึงมีลักษณะเป็นปรนัยเหมือนกฎศีลธรรมของค่าน้ำ เพราะมันไม่เป็นที่ไปตามความต้องการของใคร มันจะเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง ไม่มีใครบังคับให้มันเป็นไปตามความปรารถนาของตนได้ กฎแห่งกรรมจึงเป็นกฎที่มีลักษณะเด็ดขาด ความเด็ดขาดในที่นี้หมายความว่า เมื่อเหตุปัจจัยเป็นอย่างไร ผลที่เกิดขึ้นก็จะเป็นไปตามเหตุอย่างแน่นอน ไม่มีใครจะมีอำนาจไปเปลี่ยนแปลงมันได้ มนุษย์สามารถเรียนรู้กฎธรรมชาติได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนาตนเองจนสามารถหยั่งรู้ถึงกฎธรรมชาตินี้ได้ และเมื่อรู้และเข้าใจถึงกฎธรรมชาตินี้แล้ว ก็จะสามารถสร้างกฎของตนเองขึ้นมาได้เพื่อให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ

^{๓๑} Immanuel Kant, *Groundwork for the Metaphysics of Moral*, Trans by Allen W. Wood

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๕๓.

เพราะฉะนั้นกฎแห่งกรรมจึงเป็นกฎที่มนุษย์สร้างขึ้นมาให้มีลักษณะเป็นสากล คือ กฎที่ว่า “ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมชั่ว มีผลชั่ว”^{๓๓}

เพราะฉะนั้นกฎศีลธรรมตามทัศนะของค่าน้ำและของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีลักษณะเหมือนกันในแง่ที่ว่า กฎศีลธรรมของทั้งสองทัศนะนี้มีลักษณะเป็นปรนัย แต่มนุษย์สามารถอาศัยคุณสมบัติพิเศษของมนุษย์สร้างกฎของตนเองขึ้นมาให้สอดคล้องกับกฎศีลธรรมอันเป็นสากล คุณสมบัติของมนุษย์นี้ ค่าน้ำเรียกว่าความสามารถในการใช้เหตุผลปฏิบัติ (Practical Reason) แต่พุทธปรัชญาเถรวาทเรียกว่าภวานามยปัญญาซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกฝนพัฒนาตนตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีลสมาธิ ปัญญา

อย่างไรก็ตาม แม้ลักษณะของกฎศีลธรรมของทั้งสองทัศนะจะมีความเหมือนกันดังที่กล่าวมา แต่ทัศนะในการตัดสินคุณค่าทางศีลธรรมกลับมีความต่างกันโดยละเอียด จากการศึกษาทัศนะของค่าน้ำพบว่า ค่าน้ำได้แบ่งแยกแรงจูงใจในการกระทำการต่าง ๆ ของมนุษย์ออกจากกันอย่างเด็ดขาด คือแรงจูงใจจากเหตุผล และแรงจูงใจจากอารมณ์ความรู้สึก แรงจูงใจทั้งสองชนิดไม่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเลย เมื่อมนุษย์กระทำการด้วยแรงจูงใจทางอารมณ์ ก็หมายความว่าขณะนั้นมนุษย์ไม่มีเหตุผล และเมื่อใดที่มนุษย์กระทำการด้วยเหตุผล ก็หมายความว่าขณะนั้นมนุษย์ไม่มีอารมณ์มาเกี่ยวข้องเลย แนวคิดแบบนี้มีที่มาจากการแบ่งโลกเป็นสองโลกออกจากกันอย่างเด็ดขาดคือโลกปรากฏและโลกจริงแท้ โลกทั้งสองไม่มีส่วนสัมพันธ์กัน เพราะมนุษย์ไม่สามารถรับรู้โลกที่แท้จริงได้ รับรู้ได้แต่โลกปรากฏ เมื่อเป็นเช่นนั้น ค่าทางศีลธรรมของค่าน้ำจึงมีลักษณะที่คงที่ตายตัว กล่าวคือ เมื่อมนุษย์กระทำการด้วยเหตุผลเท่านั้นจึงจะมีค่าทางศีลธรรม แต่เมื่อมนุษย์ทำการด้วยอารมณ์ความรู้สึก การกระทำนั้นจะไม่มีค่าทางศีลธรรม ค่าทั้งสองแยกจากกันโดยเด็ดขาด ไม่มีความเชื่อมโยงกัน คือมีค่า หรือไม่มีค่าทางศีลธรรมเท่านั้น ไม่มีระดับของค่าทางศีลธรรมที่อยู่ในระหว่างค่าทั้งสองนั้น แนวคิดปรัชญาทางศีลธรรมของค่าน้ำจึงสรุปได้ว่า เมื่อมนุษย์ใช้เหตุผลในการกระทำ มนุษย์ก็มีอิสรภาพ และมีศีลธรรม เมื่อมนุษย์กระทำด้วยอารมณ์ความรู้สึก มนุษย์ก็ไม่มีอิสรภาพ และไม่มีศีลธรรม เหตุผล อิสรภาพ และศีลธรรมจึงเป็นเรื่องเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๓.

สำหรับทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท แม้พุทธปรัชญาเถรวาทจะแบ่งโลกเป็น ๒ โลก เช่นเดียวกันคือ โลกปรมัตถ์ หรือโลกุตตระ และโลกสมมติ หรือโลกียะ แต่โลกทั้งสองไม่ได้ แยกขาดจากกัน โลกทั้งสองเป็นโลกเดียวกัน ต่างกันที่ความสามารถในการรับรู้ต่อโลกทั้งสอง เท่านั้น โลกทั้งสองสามารถเชื่อมต่อกันได้ด้วยการพัฒนาตนเองของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มองโลก ด้วยอวิชา (คืออารมณ์ความรู้สึกในทัศนะของค่าน้ำ) มนุษย์ก็อยู่ในโลกสมมติหรือโลกียะ แต่ เมื่อมนุษย์มองโลกด้วยปัญญา (คือเหตุผลในทัศนะของค่าน้ำ) มนุษย์ก็อยู่ในโลกปรมัตถ์ หรือโลกุตตระ แต่ดังกล่าว่าแล้วโลกทั้งสองไม่ได้แยกขาดจากกันโดยเด็ดขาด มนุษย์นั้นมีทั้งปัญญาและ และอวิชา (กิเลส) อยู่ในเวลาเดียวกัน เมื่อปัญญามีมากกว่าอวิชา มนุษย์ก็สามารถมองเห็นโลก ในความเป็นปรมัตถ์มากกว่าความเป็นโลกสมมติ แต่เมื่อมนุษย์มีอวิชา (กิเลส) มากกว่าปัญญา มนุษย์ก็ย่อมมองเห็นโลกส่วนที่เป็นสมมติมากกว่าส่วนที่เป็นปรมัตถ์ มนุษย์ธรรมดาทั่วไปจึงเป็น สิ่งที่ไม่สมบูรณ์ มีทั้งปัญญาและอวิชาผสมปะปนกันอยู่ในตัว ค่าทางศีลธรรมจึงไม่ตายตัวหรือ คงที่ แต่จะมีความยืดหยุ่นตามแรงจูงใจของการกระทำ ถ้าแรงจูงใจในการกระทำมาจากปัญญามาก ค่าทางศีลธรรมก็ย่อมสูงตามแรงจูงใจ ถ้าแรงจูงใจในการกระทำมาจากอวิชาที่มากกว่า ค่าทาง ศีลธรรมก็ย่อมต่ำหรือน้อยลงตามสัดส่วนของแรงจูงใจ เพราะดังที่ศึกษามาแล้วว่า เกณฑ์การ ตัดสินค่าทางศีลธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีรากฐานมาจากแนวคิดว่า การกระทำนั้นมีที่มา จากกุศลมูลหรืออกุศลมูล เพราะกุศลมูลและอกุศลมูลนั้นเป็นเหตุของการดับทุกข์และการก่อทุกข์ ปัญญาเป็นธรรมะที่กำจัดอกุศลมูล การกระทำที่เกิดจากปัญญาจึงมีค่าทางศีลธรรมสูง ส่วนอวิชา เป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่ออกุศล การกระทำที่เกิดจากอวิชาจึงมีค่าทางศีลธรรมน้อยหรือมีค่าเป็นลบ ดังนั้นกฎแห่งกรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีรูปแบบใหญ่ ๆ ทั้งหมด ๔ รูปแบบ ดังนี้

“๑. กรรมดำ มีวิบากดำ ๒. กรรมขาว มีวิบากขาว ๓. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว ๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว”^{๓๔}

จะเห็นว่า รูปแบบที่ ๑ กรรมดำเป็นกรรมที่เกิดจากการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล การ กระทำนี้จึงไม่มีค่าทางศีลธรรม หรือมีค่าทางศีลธรรมเป็นลบ รูปแบบที่ ๒ กรรมขาวเป็นกรรมที่ เกิดจากการกระทำที่เกิดจากกุศลมูล การกระทำนี้จึงมีค่าทางศีลธรรมเป็นบวก รูปแบบที่ ๓ กรรม

^{๓๔}ม.ม. (ไทย) ๑๓ / ๑๘ / ๑๕ - ๘๑.

คำและขวเป็นกรรมที่เกิดจากการกระทำที่เกิดจากกุศลมูลบ้างจากอกุศลมูลบ้างผสมปะปนกันอยู่ กรรมนี้จึงมีค่าทางศีลธรรมเป็นลบบ้างบวกบ้าง รูปแบบที่ ๔ กรรมไม่คำไม่ขว เป็นกรรมที่เกิดจากการกระทำที่พ้นจากกิเลสตัณหา กล่าวคือเป็นการกระทำที่เกิดจากสติปัญญาที่สมบูรณ์ กรรมชนิดนี้เป็นการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมสูงสุด และกรรมรูปแบบที่ ๔ นี้เองที่เป็นการกระทำที่ตรงกับกระทำที่เกิดจากความสำนึกในหน้าที่ตามทัศนะของค่าน้ำ กล่าวคือเป็นการกระทำที่ไม่ได้เกิดจากแรงจูงใจทางอารมณ์ความรู้สึก ไม่คาดหวังผลจากการกระทำ เพราะเป็นการกระทำที่ไม่มีผล (ไม่มีวิบาก)

อีกประการหนึ่ง ตามทัศนะของพุทธปรัชญานั้น แม้มนุษย์จะมีศักยภาพที่จะมีอิสรภาพ และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ แต่มนุษย์ทั่ว ๆ ไป (ปฤชชน) นั้นโดยธรรมชาติเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ และไม่มีอิสรภาพที่แท้จริง เพราะมนุษย์ทั่ว ๆ ไปยังตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส (อารมณ์ความรู้สึก) แต่มนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษ นั่นคือมนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ (เวไนยสัตว์) ยิ่งมนุษย์ฝึกตนได้มากจนสามารถเอาชนะกิเลสซึ่งเป็นฝ่ายอกุศลได้มากเท่าใด มนุษย์ก็จะมีอิสรภาพมากขึ้นเท่านั้น และความหมายของอิสรภาพก็คือการมีอิสระหลุดพ้นจากกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ ถ้ามนุษย์ไม่ได้รับการฝึกและพัฒนาตน มนุษย์ก็จะเป็นทาสของกิเลสและเป็นทุกข์ขาดความเป็นอิสรภาพ ดังนั้นความมีปัญญา ความเป็นอิสระ และศีลธรรมจึงเป็นเรื่องเดียวกัน คุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์จึงอยู่ที่การพัฒนาตนเองของมนุษย์ มนุษย์ที่ฝึกตนแล้วจึงจะถือได้ว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐมีศักดิ์ศรีและมีค่าควรแก่การเคารพ